

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Dilemmák a büntetőjogi belátási képesség fogalma körül

Szerző: dr. Gáspár Szilvia

Kecskemét, 2017. április 19.

I. Bevezetés

A 2012. évi C. törvény, a 2013. július 1. napjától hatályos új Btk. egyik novuma - bár nem általános jelleggel, igen szűk körre korlátozva - a büntethetőség alsó korhatárának szektorális leszállítása az addigi 14 évről 12 évre, amely a több mint 50 éve változatlan szabályozásba hoz újítást. Vaskuti András szavaival élve jogászok nemzedékei nőttek fel - köztük én is - azon tanítás bővületében, hogy azokra vonatkoznak a fiatalkorúak büntető anyagi jogi szabályai, akik a bűncselekményt 14. életévük betöltése után, de a 18. életévüket még meg nem haladva követték el és ezen életkorok szigorúan, születésnapokhoz kötötten érvényesülnek, a megfelelő életkor betöltése a büntethetőség feltételeként további vizsgálódást nem igényel.

Az új szabályozás bevezetését hosszú évek óta tartó vita előzte meg, számos szakember érvelt mind az alsó korhatár megtartása, mind a leszállítása mellett. A büntetőjogi kodifikációs időszak egyik kiemelt fontosságú kérdése volt a büntethetőség alsó korhatárának meghatározása. A különböző vélemények abban azonban találtak, hogy az önmagában életkori határokhoz kötött büntető felelősségrevonási rendszer túlzottan merev és nem ad lehetőséget a fiatalkorúak egyéni fejlettségének figyelembevételére.

Ilyen előzmények után került be az új Btk. 16.§-ába a belátási képesség fogalma, de csak a fiatalkorúak bizonyos csoportjára vonatkozóan: a 12 és 14 év közöttiek büntetőjogi felelősségéhez kapcsolódóan határozza meg a jogalkotó a számos más országban már régóta ismert, de hazánkban a jogtörténeti előzményektől eltekintve teljesen új jogdogmatikai fogalmat, mint a büntethetőség feltételét.

A jogalkalmazók ugyanakkor a fogalom pontos tartalmának törvényi szintű meghatározása híján kerültek abba a helyzetbe, hogy a büntetőeljárásban a belátási képességet vizsgálják, a meglétére vonatkozó bizonyítást lefolytassák, így mind a nyomozó hatóságok, ügyészségek, bíróságok, de a kérdés kapcsán kirendelt ü. szakértői gárda is új kihívások elé kerültek az utóbbi néhány évben, még ma is bizonytalanságok tapasztalhatók a gyakorlatban.

Izgalmasnak találom, hogy mindezek mélyére letekintsünk, és lássuk, hogy mit kell értenünk belátási képesség alatt, illetve hogyan működik a bizonyítása a gyakorlatban. Ennek szemléltetésére kutatást végeztem a lakóhelyem területén, azaz a Kecskeméti Törvényszék, illetve a Kecskeméti Járásbíróság illetékességi területén és megvizsgáltam azokat az eseteket, melyekben az új Btk. bevezetése óta 12 és 14 év közötti elkövetővel szemben vádemelésre került sor, azaz az ügyészség az iü. szakértői vélemények alapján a belátási képesség meglétét megállapíthatónak találta. Az ügyekben beszerzett iü. szakértői vélemények áttekintése bepillantást enged az újszerű bizonyítás részleteibe. Továbbá statisztikai adatokat szereztem be a büntethetővé vált 12-14 év közötti korosztály által elkövetett cselekmények számáról, jellegéről, és az eljárás befejezési módjáról.

II. Beszámítási képesség és belátási képesség

A jogtudomány és a jogalkalmazók véleménye is egyezik abban, hogy a Btk. 16.§ és a 17.§-ban meghatározott két képességet meg kell különböztetni egymástól, ezért először ebből az irányból kiindulva szeretném megközelíteni az újdonságot jelentő belátási képesség fogalmát, tartalmát. A hasonló törvényi szóhasználat, megfogalmazás és rendszertani helyük ellenére a belátási képességet nem szabad összekeverni a beszámítási képességgel, melyet a törvény a kóros elmeállapottal összefüggésben határoz meg. Legfőbb közös vonásuk, hogy mindkét képesség hiánya büntethetőségi akadályt jelent, és mindkét képesség meglétét az elkövetés időpontjára vonatkozóan kell megállapítani. Mind a beszámítási képesség, mind a belátási képesség továbbá iü. elmeorvos szakértői vizsgálatot igénylő kérdések a büntetőjogi felelősségrevonás során.

Számos más vonatkozásban viszont már különböznek. A beszámítási képesség hiánya általános jelleggel, valamennyi bűncselekmény, és valamennyi elkövető esetén felmerülhet, a belátási képesség vizsgálatára ugyanakkor csak a Btk. 16.§-ában kivételként meghatározott esetben, a 12-14 év közötti korosztály büntethetősége vonatkozásában, csak az általuk elkövetett, a törvény által taxatív módon felsorolt súlyosabb bűncselekmények esetén kerülhet sor. Fontos továbbá megjegyezni, hogy a belátási képesség, mint a 12-14 év közöttiek büntethetőségének pozitív törvényi feltétele, kötelezően vizsgálandó, bizonyítandó tény. Ezzel szemben az általánosan vett büntethetőség pozitív feltételeinek törvényi meghatározásából hiányzik a beszámítási képesség: a törvényhozó nem a beszámítási képesség fogalmát, meglétének feltételét, hanem a beszámítási

képességet kizáró körülményeket sorolja fel és határozza meg.¹ Ebből következően a beszámítási képességet a 14. életévet betöltöttek esetén csak akkor kell vizsgálni, ha ez bármilyen okból szükséges és indokolt, ha kóros elmeállapotra utaló körülmények merülnek fel.² E képességek megléte a beszámítási képességet érintő kóros elmeállapot esetében a Be. kötelező törvényi rendelkezése folytán, míg a belátási képesség kapcsán a gyakorlat által kialakítottan, de mindkét esetben ü. elmeorvos szakértői vizsgálat tárgyát képezi. Ahhoz, hogy világosan lássuk a két képesség közötti különbséget, és eljussunk a belátási képesség tartalmához, először szükségesnek látom a beszámítási képesség pontos fogalmát és tartalmát megvilágítani.

1. Beszámítási képesség fogalma és jellemzői:

A beszámítási képesség fogalmát a régi és az új Btk. szövege bár direkt módon nem határozza meg, mégis az visszakövethető a beszámítási képességet kizáró okok szabályozásából, a kóros elmeállapot jogszabályi megfogalmazásából. Az új Btk. 17.§ (1) bekezdése szerint *„Nem büntethető, aki a büntetendő cselekményt az elmeműködés olyan kóros állapotában követi el, amely képtelenné teszi cselekménye következményeinek a felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.”* A 17.§ (2) bekezdése értelmében, hogy *„A büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az elmeműködés kóros állapota az elkövetőt korlátozza a bűncselekmény következményeinek a felismerésében, vagy abban, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.”* Megjegyzendő, hogy az új törvényi szabályozás már nem nevesíti a kóros elmeállapot korábban külön kiemelt öt esetét, melyek a régi Btk-ban az elmebetegség, a gyengeelméjűség, a szellemi leépülés, a tudatzavar és a személyiségzavar voltak. Ugyanakkor ezeket az eseteket a régi Btk. a „különösen” szóhasználatot alkalmazva nem taxatív felsorolásként határozta meg, ezáltal már ekkor is és most is az elmeműködés minden olyan kóros állapota kizárhatja, illetve befolyásolhatja az elkövető beszámítási képességét, amely képtelenné teszi a cselekménye társadalomra veszélyes következményeinek felismerésére vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.

A fentiekből következően Nagy Ferenc és Tokaji Géza megfogalmazásában *beszámítási képességgel az rendelkezik, aki képes magatartása társadalomra veszélyes következményeinek felismerésére, és képes az e felismerésnek, illetve az akaratának megfelelő magatartás tanúsítására. A*

¹ Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános rész (Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 146. o.)

² Vaskuti András: Az életkor és a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések az új Btk-ban 180.o. (Jogtudományi Közlöny 2015/4. 173-182.o.)

beszámítási képességnek tehát két oldala van: a felismerési-értékelési képesség, valamint az akaratí képesség.³ A kóros elmeállapot a beszámítási képesség mindkét oldalát érintheti. A szerzők a beszámítási képességet a bűnösség elemének tekintik, a beszámítási képességet kizáró okokat pedig dogmatikailag a bűnösséget kizáró okok között helyezik el.

A beszámítási képességet dogmatikailag másként kezeli Földvári József, aki szerint a beszámítási képesség a bűnösségnek nem eleme, hanem feltétele; a bűncselekmény-alanyiség általános feltételének tekinti, rendszerében beszámítási képesség nélkül nincs alany, alany nélkül nincs tényállásszerűség, tényállásszerűség nélkül nincs bűncselekmény.

A beszámítási képesség fogalmát azonban már tartalmilag a szegedi szerzőkhöz hasonlóan határozza meg Földvári József is, aki szerint: *a beszámítási képesség az embernek azon testi-pszichikai állapota, amelynél fogva képes cselekményét megfelelő társadalmi-erkölcsi értékelésben részesíteni és ezen értékelésnek megfelelően cselekedni.* A beszámítási képességhez, mint az alannyá válás feltételéhez tehát Földvári József szerint három, egymástól jól elkülöníthető képesség meglétére van szükség: az előrelátási, az értékelő és az akaratí képességre.⁴ Itt indokolt megjegyezni, hogy Földvári József rendszerében ugyanide helyezi a büntetőjogi felelősségre vonáshoz szükséges megfelelő életkort is, mint a büntetőjogi alanyiség, alannyá válás feltételét. A két fenti megközelítés bár nem teljességgel fedi egymást, de az egyértelmű: beszámítási képesség hiányában nincs bűncselekmény és az elkövető nem büntethető.

A beszámítási képesség érintettsége különböző fokozatokban jelenhet meg: hiányozhat, de korlátozott is lehet, amely korlátozottság lehet súlyos fokú, közepes fokú, vagy enyhe fokú korlátozottság. A beszámítási képesség hiánya, ha az elkövető a kóros elmeállapot következtében képtelen a felismerésre, illetve e felismerésnek megfelelő magatartás tanúsítására, az a büntetőjogi felelősségre vonás lehetőségét kizárja, míg a beszámítási képesség korlátozottsága a büntetés korlátlan enyhítését teszi lehetővé, a korlátozottság foka továbbá a büntetés kiszabása során értékelendő kérdés.

³ Nagy Ferenc-Tokaji Géza: A Magyar Büntetőjog Általános Része (Korona Kiadó, Budapest, 1998. 166.o.)

⁴ Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános rész 146.o. im.

2. Belátási képesség fogalma és tartalmi elemei:

A belátási képesség fogalmával a jogalkotó a fentiekkel szemben adós maradt. A belátási képességgel az új Btk. gyermekkort meghatározó 16.§-ában találkozhatunk, ahol a törvény a 12-14 év közöttiek büntethetőségét a 14 év alatti általános érvényű gyermekkori szabály alól kivételként kezelve, ahhoz feltételként a bűncselekmények meghatározott köre és a 12 éves alsó életkori határ mellett a **bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátás** meglétét írja elő kötelező jelleggel. A törvényszöveg rövid meghatározása nem sok támpontot ad az új fogalom értelmezéséhez, a törvény szövegében tulajdonképpen anélkül találkozunk a belátási képesség fogalmával, hogy annak tartalmi elemeit meghatározná a jogalkotó. Az viszont jól látható, hogy a törvény szó szerinti szövege csupán a következmények felismeréséhez szükséges belátást említi, tehát a felismerési képességet, itt nem találkozunk a „felismerésnek megfelelő magatartás tanúsításának” képességével, azaz az akarati képesség a belátási képesség törvényi fogalmának nem eleme.

Egyelőre a kommentárok is adósak maradtak a belátási képesség fogalmának pontos meghatározásával. A jogalkalmazó számára ugyanakkor kötelező a belátási képesség vizsgálata a 12-14 év közötti fiatakorúak esetén amennyiben a meghatározott bűncselekményi körbe tartozó cselekményt követett el. Ezért ahhoz, hogy precíz és a szakértők számára is világos szakértői kirendelések szülessenek, az igazságügyi szakértők arra szakmailag is megalapozott, releváns válaszokat adhassanak, melyek segítségével megalapozott ítéletek születhetnek, rendkívül fontos a fogalmat tartalmilag is behatárolni.

A belátási képesség fogalma, illetve annak tartalma nem idegen a magyar jogtörténeti előzményektől, ehhez ugyanakkor igen messzire kell visszanyúlnunk az időben, mivel az új Btk-t megelőző kódexek több, mint fél évszázadon keresztül nem tartalmazták a belátási képesség fogalmát, a büntetőjogi felelősségrevonás alsó életkori határának megállapításával szigorúan „születésnapokhoz” kötötték a büntethetőséget. Az ezt megelőző büntetőjogi szabályozások, valamint a már kiforrott német és osztrák minta ismerete segítségül szolgál a belátási képesség fogalmának meghatározásában.

2.1. Belátási képesség a hazai jogtörténeti előzményekben:

Az 1878. évi Csemegi-kódex már használja a belátási képesség fogalmát, még pedig a 12. életévben meghatározott büntethetőségi korhatár betöltését követően minden esetben, általános jelleggel vizsgálni kell az elkövető értelmi és erkölcsi fejlettségét. A Kódex 84.§-a így rögzíti: „A ki, akkor midőn a büntettet vagy vétséget elkövette, életkorának 12-ik évét már túlhaladta, de tizenhatodik évét még nem töltötte be, ha a cselekmény **bűnösségének felismerésére belátással nem birt,** azon cselekményekért büntetés alá nem vehető.” A belátási képességgel nem rendelkező fiataalkorúval szemben ugyanakkor javítóintézeti nevelést elrendelhettek, tehát az ilyen fiataalkorú esetében bírói mérlegeléstől tették függővé a büntethetőséget, vele szemben a büntetőeljárást meg lehetett indítani, azonban a bíró feladata volt a vádlott értelmi és felismerési képességének a megállapítása.⁵ Az ilyen korú elkövető belátási képességének megléte esetén a felnőttekével azonos büntetés, de enyhébb szabályok szerint volt kiszabható.

A büntethetőség esetén kiszabható jogkövetkezményeket felsoroló 85.§-hoz a miniszteri indokolás a következőket tartalmazta: teljes belátási képességgel még a 16 éves ifjú sem rendelkezhet, mert az „ész nem uralkodik még a túlnyomólag érzéki élet felett.” Csemegi Károly államtitkár szerint főleg az elhanyagolt nevelés miatt előfordulhat, hogy a fiatalnak a kellő szellemi fejlettsége hiányzik és azért helyes az elgondolás a jogalkotótól a „pszichológiai szabály” felállítása.⁶ Fabiny Theofil k. táblai alelnök is helyeselte a javaslatot arra tekintettel, hogy szerinte előfordulhat, hogy némely bűncselekménynél még az idősebb „gyermek” sem képes mérlegelni cselekményének jogellenességét, tiltott voltát, illetve annak súlyosságát a maga következményeivel együtt.

A 12 év alatti gyermekek bűnvád alá nem voltak vonhatók. A kódex indokolása szerint „a gyermek nem bir azon képességgel, hogy tettei a felismerés és a szabad akarat által elhatározott cselekménynek vétethessenek.”⁷ A Csemegi-Kódex a gyermekkort beszámítási képességet kizáró okként értékelte.

⁵ Nagy Ferenc: A büntetéssel fenyegetett cselekményt elkövető gyermek helyzete és a velük szemben alkalmazott eszközök Magyarországon 228.o. (Acta Juridica et Politica, Tomus 27, 1-20 Fasc., Szeged 1980. 225-240. o.)

⁶ Löw Tóbiás: A Magyar Büntetőtörvény a büntettekéről és vétségekről (1878:5. tcz.) és teljes Anyaggyűjtemény Első kötet (Pesti könyvnyomda-részvény-társaság, Budapest, 1881. 527. old.)

⁷ Löw Tóbiás: im. 526. old.

Az 1908. évi XXVI. törvénycikk (I. Büntetőnovella) a 12 éves alsó korhatár megtartása mellett a felső korhatárt 18 évre felemelte, s e korosztályra vonatkozóan a belátási képesség fogalma helyett az **értelmi és erkölcsi fejlettség** kritériumát szabta a büntethetőség feltételéül. Az I. Büntetőnovellához kapcsolódó indokolás szövege jól megvilágítja a különbséget, hogy a kor jogalkotói a Csemegi-Kódex „belátási képesség” fogalmával szemben, azt kritizálva mit értettek értelmi és erkölcsi fejlettség alatt:

„Helytelen az alap gondolatuk, hogy a fiatalok büntetőjogilag felelős mihelyt elég belátással bír cselekménye bűnösségének felismeréséhez; mert a bűnösség feltétele, s a felelősség alapja az erkölcsi szabadság; e szabadságot nem a felismerési képesség, hanem az értelmi és erkölcsi fejlettséggel együtt járó ellentálló erő biztosítja. A bűncselekmény akarat elhatározás folyamata. Az akarat elhatározásra a fiatalokban különös befolyást gyakorol az észbeli tehetség mellett az érzéki ösztön, a külső inger, az egész környezet. E korban tehát nem lehet a büntetőjogi felelősséget kizárólag az ismeretek mennyiségétől, az értelmi erő nagyságától függővé tenni.”

Az I. Büntetőnovella (Bn.) 16.§-a szerint: *„az aki a büntett vagy vétség elkövetésekor életének tizenkettedik évét már meghaladta, de a tizennyolcadik évét még be nem töltötte (fiatalok), ha a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettsége nem volt meg, büntetőjogi felelősségre nem vonható.”*

A fenti rendelkezések alapján tehát megállapítható, hogy az I. Bn. szakít az értelmi, felismerési képességet magába foglaló belátási képesség fogalmával, helyette az értelmi és erkölcsi fejlettség kritériumát állítja fel a büntethetőség feltételeként a fiatalok esetén. Ennek keretében a felismerési képesség mellett az akarat elhatározás, az „ellentálló erő” kifejtésére való képesség fontosságát hangsúlyozza a büntethetőség feltételei közt, amely feltételeket az I. Bn. a Csemegi-kódexhez hasonlóan általános jelleggel írt elő, valamennyi fiatalok vonatkozásában és valamennyi cselekmény esetén.

Az értelmi és erkölcsi fejlettség meglétét a bírónak kellett megállapítania, ehhez a Képviselőház Igazságügyi Bizottságának útmutatója szerint a bírónak azt kellett vizsgálni, hogy a fiatalok különbséget tud-e tenni jó és rossz, megengedett és büntetendő, erkölcsös és erkölcstelen között. Ha a bíró az értelmi, erkölcsi fejlettség meglétét nem látta megállapíthatónak, prevenció célból

akkor is elrendelhetett bizonyos szankciókat: így a fiatalok házi felügyeletben tartását, házi vagy iskolai fenyítését, sőt amennyiben addigi környezetében erkölcsi romlásnak volt kitéve, vagy züllésnek indult, onnan ki is emelhetette és vele szemben javítóintézeti nevelést rendelhetett el. Az I. Büntetőnovella az értelmi-erkölcsi fejlettséggel rendelkező fiatalokkal szemben kiszabható szankciók körét a következőkben határozta meg: dorgálás, próbára bocsátás, javítónevelés, fogház, vagy államfogház.

Fontos itt kiemelni, hogy az I. Bn. rendelkezései révén jött létre hazánkban a felnőtt korúak büntetőjogi rendszerétől markánsan elkülönülő fiatalok büntetőjoga. A fiatalokra vonatkozó szabályokat külön fejezet tartalmazta, melyek lehetőséget biztosítottak a fiatalok „más elbánásban” való részesítésére. Az I. Büntetőnovella szellemiségét hűen tükrözi a miniszteri indoklás azon megállapítása, mely szerint *„a büntetendő cselekményt elkövető gyermekkel és fiatalokkal szemben nem a megtorlás, hanem a megmentés és a nevelés szempontjait kell érvényre juttatni.”* Továbbá ezt a nevelés központú szemléletet tükrözi a Bn. 18.§-a is, amely előírta, hogy a 17.§-ban meghatározott intézkedéseknél a fiatalok egyéniségét, értelmi és erkölcsi fejlettségi szintjét, életviszonyait, valamint azt kell figyelembe venni, hogy a fiatalok elkövető cselekményének pillanatában milyen körülmények játszottak szerepet.

Az I. Büntetőnovellához kapcsolódóan az 1913. évi VII. törvénycikkkel felálltak továbbá a fiatalok bíróságai, mint a fiatalok ügyeivel foglalkozó önálló bíróságok, amelyek nem csak büntetőjogi szankciókat alkalmazhattak, hanem gyermekvédelmi, közigazgatási intézkedéseket is foganatosíthattak.

Magyarországon ezzel a fiatalok büntetőjogának ún. jóléti, nevelési modellje alakult ki, melyben a büntetőjogi beavatkozás során a reszocializáció és a nevelés az elsődleges cél, a büntetőjogi szankció megválasztása során erre, a jövőbeni hatására, az egyéniesítésre kell figyelemmel lenni, a fiatalok érdeke és személyi körülményei elsőbbséget élveznek a bűncselekmény tárgyi súlyához képest. Az Európában ekkor igen korszerűnek számító szabályozás ugyanakkor csalódást okozott a gyakorlatban, mivel a bíróságok a fiatalok büntetőügyeit

elbogatellizálták, az értelmi-erkölcsi fejlettség vizsgálata például a tízparancsolat felmondására redukálódott.⁸

Az 1951. évi 34. tvr. hatályon kívül helyezte az I. Büntetőnovellát és az ezt követő kódexek már nem tartalmazták az erkölcsi, értelmi fejlettség kategóriáját. A 2012. évi C. törvény hozta vissza újra büntetőjogunkba az egyéni fejlettség vizsgálatára lehetőséget biztosító „belátási képesség” fogalmaként.

2.2. Belátási képesség, értelmi-erkölcsi fejlettség kritériuma Európába kitekintve:

Amikor Európa más országaiba kitekintünk, az látható, hogy az I. Büntetőnovellával egy időben, tehát a XX. század első évtizedeiben a büntetőjogi reformmozgalmaknak köszönhetően a fiatalkorúak büntetőjogi rendszerének kialakulásával számos országban megjelent az értelmi-erkölcsi fejlettség kategóriája, mint az egyéniesítés, a differenciáltabb felelősségrevonás egyik eszköze. Több európai állam az életkor betöltése mellett az értelmi-erkölcsi fejlettség, illetve más hasonló kategóriákat, úgy, mint ítéloképesség, akarati feltétel, belátási képesség, értettség, is meghatározott a fiatalkorúak felelősségre vonásának feltételéül.⁹ E kategóriák bevezetésének célja az átmenet biztosítása az egyes életkori kategóriák között figyelemmel arra, hogy a fiatalkor egy átmeneti időszak az ember életében, átmenet a gyermekkor és a felnőttkor között, egy hosszú érési, fejlődési folyamat időszaka, amely egyénenként igen eltérő képet mutat, a büntetőjogi felelősségre vonáshoz megkívánt érettség kinél ekkor, kinél akkor következik be, számos tényező együttes hatása befolyásolja. A testi és szellemi fejlődés különbözősége folytán létezhetnek 13 éves „felnöttek”, és 19-20 éves „gyerekek”, így minden korhatár - önmagában meghatározva - lehet bizonyos esetben igazságtalan.¹⁰

Általában azokra az országokra jellemző a fenti feltételek vizsgálata, ahol a büntethetőségi korhatár nem éri el a 14. életévet és ezekben az esetekben azt vizsgálják, hogy a fiatal rendelkezett-e a szükséges érettséggel, illetve a jó- és a rossz közötti különbségtétel eldöntésének

⁸ Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója (Büntetőjogi Kodifikáció 2006/2. szám 22.old., <http://ujbtk.hu/buntetozogi-kodifikacio-2006-2/>)

⁹ Hana Adrienn: Az értelmi és erkölcsi fejlettség, mint a büntetőjogi felelősségrevonás lehetséges kritériuma (http://epa.oszk.hu/02600/02687/00001/pdf/EPA02687_jogi_tanulmányok_2010_01_267-274.pdf)

¹⁰ Tóth Mihály: Magyarország negyedik Büntető Törvénykönyve (Jogtudományi Közlöny 2014/10. szám 448-449.old.)

képességével.¹¹ Vannak ugyanakkor olyan országok is, ahol a korhatárt az általánosnak mondható 14 éves életkorban határozzák meg, és még amellett - a fiatalkorúak sajátosságait, átmeneti állapotát, egyéni érését a legmesszemenőbbekig figyelembe véve - írják elő a felelősségre vonás feltételeként a szükséges értelmi-erkölcsi érettség meglétét. Az előbbire példa Svájc, az utóbbira pedig a német, illetve az osztrák szabályozás, melyeket érdemes megemlíteni, áttekinteni a hazai szabályozás megértéséhez. Azok ismerete segítséget nyújthat a gyakorlat kialakításához, illetve jó példaként szolgálhatnak a szabályozás jövőbeni mikéntjére.

Mindezek előtt fontos utalni a vonatkozó nemzetközi dokumentumokra, melyek hatással vannak az államok jogalkotására. Ezek közül az ENSZ Közgyűlése által 1985-ben határozattal elfogadott ún. **Pekingi szabályok**ra, amely a „Fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó minimum szabályok” címet viseli. A témában ez a legátfogóbb nemzetközi dokumentum, és érinti a belátási képesség kategóriáját is. Rendelkezései ugyanis előírják, hogy a fiatalkorú bűncselekményének elbírálása során figyelemmel kell lenni az elkövető értelmi, erkölcsi, szellemi érettségére (együttesen belátási képesség). A 40. cikkéhez fűzött kommentár szerint: „*a büntetőjogi felelősség megállapításánál fontos figyelembe venni a fiatal erkölcsi és pszichológiai fejlettségét, hogy vajon antiszociális magatartásáért az elkövetőt ítélőképessége és értelme alapján felelősségre lehet-e vonni*”.¹² Ezen dokumentum alapján egyértelműen megállapítható, hogy nemzetközi elvárás a tagállamok felé olyan büntetőjogi szabályozás kialakítása, amelyben a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségre vonásához az alsó korhatár megállapítása mellett egy további, az egyéni fejlődésbeli különbségeket figyelembe vevő feltételt is meghatároznak. És bár a Pekingi Szabályok nem kötelező, hanem ajánlás jellegű nemzetközi dokumentum, az ENSZ Gyermek Jogainak Bizottsága gyakorlata alapján megállapítható, hogy a tagállamoknak törekedniük kell arra, hogy eleget tegyenek a Pekingi Szabályokban foglaltaknak.

Az **Európa Tanács R (2003) 20. számú ajánlása** szintén kiemeli, hogy a fiatalkorú bűnelkövetőknél az érettség fokáról és ehhez kapcsolódóan a felelősség megállapításáról egyéni értékelés alapján kívánatos döntést hozni.¹³

¹¹ Hana: Adrienn: i.m.

¹² Hana Adrienn: i.m.

¹³ Katonáné Pehr Erika: Gyermekkorú elkövetők a gyermekvédelemben (Családi Jog 2007/3. szám 11-20. o.)

2.3. Az értelmi-erkölcsi fejlettség, a megfelelő érettség kritériuma a német és osztrák büntetőjogban:

Kiindulópontként kell rögzíteni, hogy mindkét büntetőjogi szabályozást az önálló fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszere, a fiatalkorúakra vonatkozó önálló büntető-igazságszolgáltatási törvény, valamint az életkori feltétel mellett további büntethetőségi feltétel megléte jellemzi. Ezek alapját az az uralkodó felfogás adja, mely szerint a bűnelkövetés tulajdonképpen egy olyan vészjelzés, mellyel a fiatal az ismeretlenségből lép ki és problémái, melyek az elkövetéshez vezettek, a felszínre kerülnek.¹⁴ Ezáltal a német és osztrák szabályozás a legújabb tendenciáknak megfelelően a fiatalkorúak vonatkozásában a nevelő funkciót helyezi előtérbe, a szankció célja csakis a speciálprevenció lehet. Ennek érdekében lehetőség szerint büntetőjogon kívüli eszközöket vesznek igénybe, az eljárást igyekeznek elterelni a hagyományos büntetőjogi útról, melyre a törvény számos lehetőséget biztosít.

A büntetőjogi felelősségre vonáshoz szükséges alsó korhatárt, mint ahogyan fent jeleztem, mindkét országban 14 évben határozzák meg és a felelősségre vonás feltételeként a megfelelő életkor és beszámítási képesség megléte mellett általános jelleggel megjelenik a kellő érettség kritériuma is. A német törvény meghatározásában: „a fiatalkorú büntetőjogilag csak akkor felelős, ha a cselekmény elkövetése idején *erkölcsi és szellemi fejlődése révén elég érett* ahhoz, hogy cselekményének jogellenességét felismerje, s e felismerésnek megfelelően cselekedjék”.

A jogszabályi fogalmak összevetéséből jól látható, hogy a német szabályozás egy fontos vonásban eltér a hazai Btk-ban belátási képességként megfogalmazott felelősségre vonási feltétel törvényi meghatározásától: a német jogban ugyanis nem csupán a cselekmény jogellenes következményeit kell felismernie a fiatalkorú elkövetőnek, hanem képesnek kell lennie arra is, hogy e felismerésnek megfelelő magatartást tanúsítson, azaz a beszámítási képesség fogalmához hasonlóan a felismerési képesség mellett az akarati képesség is megjelenik.

A fiatalkorúak büntethetőségének központi feltétele a kellő érettség, melynek lényege egy adott személy normákhoz való viszonyulási képességét jelenti. Azaz a normák ismeretét és azok

¹⁴ Csemáné dr. Váradi Erika: Életkor és belátási képesség a német és osztrák büntetőjogban - különös tekintettel egyes kérdésekre (Aszódi Javítóintézet Módszertani levél I., http://www.aszod-afi.hu/pdf/varadi_eloadas.pdf)

beépítésének képességét: nem elég a normákat ismerni, nem elég, hogy a fiatal el tudja mondani, hogy mi a megengedett és mi a tilalmazott, hanem az is szükséges hozzá, hogy képes legyen ezt a tudást a mindennapi életben érvényre juttatni, és saját konkrét magatartására vonatkoztatni.¹⁵ Az érettség a német jogban több elemből tevődik össze: a belátási képességből, amely egy tudati (kognitív, intellektuális) elem és annak tartalma az értelmi és erkölcsi fejlettségi szint alapján állapítható meg, továbbá az akarati (voluntatív) elemből.

A belátási képesség, mint intellektuális elem lényege, hogy a fiatal a szellemi, értelmi fejlettsége révén felismeri a cselekménye jogellenes voltát, képes különbséget tud tenni jogszerűség és jogellenesség között, megérti a normák tartalmát és az összefüggéseket. Ezen túl azonban a belátási képesség meglétéhez egy erkölcsi érettség is kell: az, hogy a jogszerű és jogellenes közötti különbségtételt nem csak az absztrakció szintjén ismerje, hanem a saját magatartására is tudja vonatkoztatni, amely már egyfajta tudatosságot feltételez a fiatal részéről, egy belső etikai értékrendszer kiépülését, a normák elfogadását és belsővé tételét (internalizálását), amely orientálja a fiatalokot a cselekményei során. Fel kell ismernie, hogy a cselekménye az emberek együttélésével összeegyeztethetetlen és ezért a jogrend nem tűri el. Ehhez nagyon fontos, hogy a fiatal önmagát, mint egy közösség tagját határozza meg, melyben saját szükségletei, vágyai szemben állhatnak más személyek érdekeivel. A német és osztrák szakirodalom az érettséget e tekintetben egyfajta „szociális érettségként” értelmezi. Ha a tettes tudata átfogja a „laikus szféra párhuzamos negatív ítéletét”, a bűnt szubjektíve, érzelmileg és élményszintűen is megéli, akkor tekinthető erkölcsileg érettnek.¹⁶

A belátási képesség meglétének feltétele a német büntetőjogban Csemáné dr. Várad Erika megfogalmazása alapján *„a jogszerű és jogellenes magatartás közötti választás értéktudatossága, az erkölcsi követelmények biztos ismerete, egy biztos tudás a játék, a csíny és a bűncselekmény közti különbségtételre”*.

Az akarati elem (önkontroll) csak akkor vizsgálható, ha a fiatalok tudatában volt a cselekménye jogellenességének. Ennek körében azt kell tisztázni, hogy a jogellenesség tudatában cselekvő fiatalok képesek volt-e ellenállni az őt az elkövetés felé sodró vágnak, azaz kialakultak-e nála a

¹⁵ Csemáné: *Életkor és belátási képesség...* i.m.

¹⁶ Bogár Péter-Margitán Éva-Vaskuti András: *Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban (KJK-KERSZÖV, Budapest 2005. 43.o.)*

gátló, fékező tényezők, az elkövetésre sarkalló vágy ellenmotívuma.¹⁷ Rendelkezik-e olyan belső tartással, melynek következtében képes a külső környezet nyomásának ellenállni, a belső kényszerekkel megbirkózni.¹⁸ A fiatalra családi, baráti környezete még túlzott befolyással lehet, ezért e körben fontos figyelemmel lenni arra, hogy a fiatalkorú pszichikai nyomásnak ki volt-e téve, esetleg nagykorú hozzátartozókkal együtt, azok hatására, vagy banda tagjaként a csoport nyomására követte-e el bűncselekményét, ugyanis előfordulhat, hogy ezek a hatások az ellenállás kifejtésére való képességét meggátolták. A fiatalokra jellemző az is, hogy cselekedeteiket nem érzérvék, hanem indulatok, érzelmi spontaneitások, ösztönök, vágyak uralják. Mindezek miatt esetükben különösen fontos az értelmi felismerés mellett az akarat kialakulási képességet is alaposan megvizsgálni.

Komplex feladat tehát a fiatalkorúak érettségének a vizsgálata, melynek során a szellemi és erkölcsi érettségét, valamint az önkontrollját egyszerre kell elemezni. Bármelyik elem hiánya a kellő érettsége hiányának megállapításához, s ennek folytán a fiatal büntetlenségéhez vezethet. A német bírói gyakorlat az erkölcsi és szellemi fejlettséget felölelő belátási képesség megítélésében a Német Ifjúsági és Pszichiátriai Társaság által elfogadott Marburgi Irányelvekre támaszkodik, amely tíz pontban foglalja össze a büntethetőséghez szükséges ún. „társadalmi érettség” kritériumait.

Vizsgálják, hogy a fiatalkorú:

1. Rendelkezik-e reális élettervel.
2. Képes-e önálló és megindokolt döntésre.
3. Képes-e a jövőre is figyelmet fordító gondolkodásra.
4. Képes-e az érzelmeket az értelemnek alárendelni (hangulati kiegyensúlyozottság).
5. A személyisége bizonyos fokban önállósodott-e a szülőkkel szemben.
6. Önállóság az egykorú csoport tagjaival szemben.
7. Képes-e a mindennapi életét önállóan intézni.
8. Képes-e tartós kötődésre.
9. Szexualitása felnőtt-e.
10. Tanulással és munkával szembeni beállítottsága realiztikus-e.¹⁹

¹⁷ Csemáné: Életkor és belátási képesség... i.m.

¹⁸ Bogár-Margitán-Vaskuti: i.m. 44.o.

¹⁹ Bogár-Margitán-Vaskuti: i.m. 47.o.

A német modellnek fontos része, hogy a fenti szabályozáshoz igazodóan kialakították, biztosították a jogalkalmazás megfelelő szakmai alapokon nyugvó feltételrendszerét is. Az ezen ügyekben eljáró bírának és ügyészeknek ugyanis pedagógiai, pszichológiai és pszichiátriai jártassággal, szociális munka területén szerzett különleges ismeretekkel kell rendelkezniük, akik a döntés meghozatala során sokrétű forrásra, információra támaszkodhatnak, így személyes benyomásuk, tapasztalatuk, hivatalos tudomásuk, a rendőrségi kihallgatáskor szerzett adatok, s mindezek mellett a legfontosabb: a fiatalkorúak bíróságát segítő szervezet (Jugendgerichtshilfe=JGH) szakmai segítsége. Ez a szervezet környezettanulmányt készít a fiatalkorú családi és személyi körülményeiről, kihallgatja a fiatalkorút és a környezetében élőket, felkutatja a bűnelkövetéshez vezető okokat. Az így szerzett tapasztalataik és benyomásaik alapján jelentést készítenek, amely a bizonyítási eljárás meghatározó dokumentuma, illetve tapasztalataikról a büntetőeljárás során tanúként is nyilatkozhatnak (fontos, hogy nem szakértőként).²⁰ Külön szakértő bevonására is van lehetőség, de arra általában csak a bonyolultabb, atipikus esetéknél van szükség. Ha pedig még így is kétség merülne fel az érettség kapcsán, inkább kizárják a fiatalkorú büntethetőségét.

A német és osztrák szakemberek már hosszú ideje foglalkoznak az érettség kérdéseivel, a bírakat és ügyészeket speciális képzettségük, a gyakorlatban már kialakult szempontrendszer és egy biztos háttérintézmény, kétség esetén pedig egy szakértői bázis segíti. Ezáltal náluk egy olyan kiforrott, komplex rendszer épült ki, melyre számos hazai szerző mintául hivatkozott a magyar kodifikációs folyamatok során.

Érdemes egy gondolat erejéig még kitérni a svájci szabályozásra, ahol Európában kiugróan alacsony, 2007. január 1. napjától 10 év, előtte azonban 7 év volt a büntethetőség alsó korhatára. Itt sem egyedül az elkövető életkorát tekintik a büntetőjogi alanyiség kritériumának: a cselekménye jogellenességének felismeréséhez, valamint e felismerésnek megfelelő cselekvéshez szükséges belátási képességgel kell, hogy rendelkezzen a fiatalkorú ahhoz, hogy felelősségre vonhassák.²¹

²⁰ Csemáné: Életkor és belátási képesség...i.m.

²¹ Dr. Dénes Veronika: Életkor és belátási képesség a svájci büntetőjogban címmel tartott előadása a Magyar Kriminológiai Társaság 2007. január 26. napján tartott tudományos ülésén

2.4. A jelenleg hatályos magyar szabályozás (Btk. 16.§-a):

Az új Btk. a hazai büntetőjogban nagy horderejű változásokat hozott a fiatalkorúak büntetőjogi felelőssége kapcsán. Hosszú évek óta folyó vita után kompromisszumos megoldást vezetett be az életkori határok vonatkozásában: általános jelleggel megtartotta a 14 éves alsó büntethetőségi korhatárt, emellett azonban szűk körre szorítva, feltételes jelleggel lehetővé tette a 12-14 év közötti korosztály felelősségre vonását is. Ez a büntetőjogi felelősségre vonás szempontjából új korosztály csak bizonyos bűncselekmények miatt vonható felelősségre: a törvényjavaslatban még három, majd módosító indítvány után az életveszélyt okozó és a halált okozó testi sértést külön bűncselekményként kezelve hat bűncselekmény miatt. Ez a kör 2016. június 17. napjától a terrorcselekménnyel kibővült, így jelenleg a következő bűncselekmények tartoznak bele: emberölés, erős felindulásban elkövetett emberölés, életveszélyt okozó testi sértés és a halált okozó testi sértés, rablás, a zsarolás minősített esetei, és végül a már említett terrorcselekmény. Ez utóbbit a terrorizmus elleni fellépéssel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2016. évi LXIX. törvény 61.§-a vezette be, melynek indoka az volt, hogy a terrorista cselekmények között egyre gyakrabban fordult elő olyan eset, amikor azt gyermekkorú felhasználásával követték el. Érdekessége a szabályozásnak, hogy a Btk. 16.§-ába a terrorcselekmény bűncselekményének megjelölése a Btk. 314.§ (1)-(4) bekezdéseinek felhívásával történik, a terrorcselekmény tényállását meghatározó Btk. 314.§ (4) bekezdése ugyanakkor egy utaló szabály, amely a terrorcselekmény vonatkozásában az elkövetési magatartásként lehetséges személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó, vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekményeket határozza meg. Ezek terrorista célú megvalósítása jelenti a terrorcselekmény elkövetését. Köztük felsorolja a különféle élet, testi épség, személyi szabadság elleni, közlekedés biztonsága elleni bűncselekményeket, és számos olyan tényállást - mint radioaktív anyaggal visszaélés, nemzetközi szerződés által tiltott fegyverrel visszaélés stb. -, melyek esetén nehezen elképzelhető, hogy a következményeinek felismeréséhez szükséges belátással egy 12 és 14 év közötti gyermek rendelkezne.

A felsorolt bűncselekmények esetében is csak akkor vonható felelősségre az ilyen korú elkövető, ha az elkövetéskor rendelkezett az adott bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. Tehát nem csak, hogy bizonyos esetekre nézve az alsó korhatárt leszállította az új Btk., de több mint 50 év után visszahozta a büntetőjogba a belátási képesség fogalmát - sajnálatos

módon azonban a nélkül, hogy a fogalom pontos tartalmát, a vizsgálatának módját meghatározta volna, valamint a belátási képesség hiányának esetén követendő eljárást, a megszüntetés jogcímét rendezte volna. A hiányok pótlása így a gyakorlatra maradt, azonban még ma sem beszélhetünk kialakult egységes álláspontról, számos szakmai vélemény törvénymódosítás szükségességét veti fel.

Az új Btk. alapján készült Büntetőjog I. tankönyvben²² Belovics Ervin által írt megállapítás szerint a 12-14 év közötti elkövető **szellemi, értelmi fejlettségétől** függ a büntethetősége, míg a Kónya István által szerkesztett ún. „kapcsos kommentár”²³ hasonlóképp fogalmaz: „A gyermekkorból vétőképesse elölépéshez feltétlenül megkívánt belátási képességnek inkább a jogtörténeti előzményként felhozott **értelmi, erkölcsi fejlettség** felelhet meg” - utalva itt a fentebb általam is írt I. Bn. rendelkezésre. Nagy Ferenc továbbá kifejti, hogy „a belátási képességhez a következmények **felismeréséhez szükséges képesség** kívántatik meg, de a felismerésnek megfelelő akarati képesség egyértelműen nem feltétel, nem kell ezt megállapítani, ami a beszámítási képességhez egyébként nélkülözhetetlen”.²⁴

A fenti magyarázatok mellett, ha figyelemmel vagyunk a Pekingi Szabályokban foglalt, már részletezett ENSZ követelményekre, valamint a belátási képesség fogalmát régóta használó más európai országok, mint a példaként felhozott Németország mintájára, összegzésként **belátási képesség alatt az elkövető olyan szellemi, értelmi, erkölcsi fejlettségi szintjét kell értenünk, amely képessé teszi a 12-14 év közötti elkövetőt legalább arra, hogy felismerje az általa megvalósított cselekmény jogellenességét, következményeit.** Ezen túl az akarati képesség megléte a Btk-beli meghatározás, valamint ez alapján a legtöbb tudományos meghatározás szerint nem szükséges a belátási képesség meglétéhez. Az új Btk-ban meghatározott belátási képesség legfőbb tartalmává tehát a szellemi, értelmi fejlettség szintje válik, s így a belátási képesség fogalma alatt kognitív, intellektuális képességeket érthetünk, amelyek az elkövető felismerési képességét eredményezik, felismerését annak, hogy az általa elkövetett konkrét cselekmény jogellenes és azt a törvény büntetni rendeli. Emellett az erkölcsi-etikai, szociális fejlettség is a belátási képesség tartalmához tartozik. Ugyanakkor, ha a fiatal önkontrollja még nem kellően

²² Belovics-Gellér-Nagy-Tóth: Büntetőjog I. - 2012. évi C. törvény alapján (HVG-Orac, 2012. 224. o.)

²³ Magyar Büntetőjog I-III. - Kommentár a gyakorlat számára (HVG-Orac, 2013. szerk.: Kónya István 96-97.)

²⁵ Nagy Ferenc: Alkotmányosan megkérdőjelezhető aggályokról az új Btk. kapcsán (Emberek őrzője, szerk. Hack Péter és Mohácsi Barbara, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 130.o.)

fejlett, a csoportnyomásnak, esetleg más külső-belső kényszereknek az életkori sajátosságaiból eredően nem tudott ellenállni, tehát az akarati képessége még nem alakult ki kellően, az a felelősségre vonását a törvényben írt meghatározás szerint nem akadályozza. Véleményem szerint ez aggályokat vet fel az előzmények, a külföldi minták, a nemzetközi dokumentumok és különösen annak tükrében, hogy a büntetőjogi felelőssé válás, a felelősség alapja a szabad akaratban, a döntés szabadságában rejlik. Azaz, hogy az elkövető különbséget tud tenni jó és rossz, jogszerű és jogellenes között, tudja, hogy cselekménye jogellenes, azt a társadalom elítéli, és ennek ellenére saját döntése alapján cselekszik helytelenül, s követi el a büntetendő cselekményt.

Találkozhatunk azért büntetőjogi tankönyvben olyan fogalmi meghatározással, ahol a belátási képesség tartalmába - a beszámítási képességhez hasonlóan - mind a felismerési, mind az akarati képesség beletartozik. Így a Domokos Andrea által szerkesztett jogi szakvizsga könyvek között megjelenő Büntetőjog I. Általános Rész című tankönyv 77. oldalán a következők szerepelnek: *„belátási képesség azt jelenti, hogy a 12-14 év közti elkövető szellemileg, érzelmileg, erkölcsileg kellően érett-e arra, hogy belássa cselekménye jogellenes, társadalomra veszélyes voltát és azt, hogy e belátásnak/felismerésnek megfelelően cselekedjék.”*²⁵

Az új Btk. megalkotását megelőző kodifikációs időszakban Ligeti Katalin által kidolgozott, a fiatakorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének 2006-os koncepciója is állást foglal a belátási képesség kategóriájának bevezetése mellett és a német mintára támaszkodva annak tartalmaként az alábbiakat emeli ki: *„A belátási képesség vizsgálata a gyakorlatban komplex vizsgálatot igényel, amely a fiatakorú szellemi és erkölcsi érettségét, valamint önkontrollját egyszerre elemzi.”* A reform céljai között említi: a kiskorúak büntető felelősségének megállapítása során a beszámítási képesség mellett egy olyan felelősségi kategória bevezetését, amely lehetővé teszi a büntetőjogi felelősségre vonás alóli mentesülést azáltal, hogy a normális elmeműködés mellett értékeli a fejlődés fiatakorra jellemző sajátos fázisát.²⁶

Sőt a jogalkalmazói gyakorlat is úgy tűnik, hogy szükségesnek tartja a felismerési képesség mellett az akarati képesség meglétének vizsgálatát. A kirendelő határozatok rákérdeznek, így az ü. elmeorvoszakértők is kitérnek rá.

²⁵ Domokos Andrea: Büntetőjog I. Általános Rész (Patrocinium Kiadó 2015. 77. oldal)

²⁶ Ligeti Katalin: A fiatakorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója (Büntetőjogi Kodifikáció 2006/2. szám 21-35.o.)

Bármennyire is egyetértek azonban ez utóbbi felfogással, amíg a Büntető Törvénykönyvünkben a belátási képesség megfogalmazása így marad és az akarati képesség nem képezi részét, addig helyesebb az elsőként kifejtett, a felismerési képességet magában foglaló meghatározás elfogadása. A fogalmi meghatározások összegzéseként álljon itt egy rövid áttekintő táblázat a beszámítási és belátási képesség fent részletezett jellemzőinek összehasonlításáról.

Beszámítási képesség Btk. 17.§	Belátási képesség Btk. 16.§
általánosan, minden elkövetőnél vizsgálendő, de csak, ha a szükségessége felvetődik	csak a 12-14 év közötti elkövetők vonatkozásában vizsgálendő, kötelező jelleggel, minden esetben
változhat az eljárás során, később is bekövetkezhet a hiánya	idővel csak bővülő és növekvő lehet, és önállóan már nem veszíthető el, csak a beszámítási képességgel együtt
felismerési és akarati képességet is magába foglal	csak a felismerési képességet foglalja magában
kizártsága kóros elmeállapot következtében alakul ki	kizártsága ép-lélektani sajátosságokon alapul (ép-lélektani alapokon kialakuló képesség)
fokozatai vannak	nincsenek fokozatai
Mindkét képesség hiánya a büntethetőséget kizárja, az elkövetés idejére és a konkrét cselekményre vonatkoztatva kell vizsgálni, és iü. elmeorvosszakértői vizsgálat tárgyát képezi.	

2.5. Belátási képesség vizsgálata a gyakorlatban:

A legtöbb országban, ahol a belátási képesség fogalmát alkalmazzák, annak vizsgálatát nem a szakértők, hanem a büntetőügyekben eljáró hatóságok, így az ügyészség, és a bíróságok feladatává teszik. Az ügyészek és bírák azonban ezekben az országokban speciális szaktudással, jártassággal rendelkeznek a pedagógia, pszichiátria és pszichológia terén, sőt nem szabad elfelejtenünk, hogy Németországban a döntéshozók munkáját egy szakmai szervezet, a Jugendgerichtshilfe segíti. A belátási képesség vizsgálata tehát nem olyan szakkérdés, amelyre a hatóság szakértőt rendel ki, hanem magának az eljáró hatóságnak kell a belátási képesség eldöntéséhez szükséges szakértelemmel rendelkeznie.²⁷

Nálunk jelenleg sem a Btk-ban, sem a Be-ben nem található olyan új rendelkezés, amely szabályozná a belátási képesség vizsgálatának módját és eljárási rendjét, ugyanakkor nem vitás, hogy olyan kérdésről van szó, amelyről a büntetőeljárás során bizonyítási eljárás eredményeként az

²⁷ Ligeti Katalin: A fiatakorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója (Büntetőjogi Kodifikáció 2006/2. szám)

eljárást befejező határozatban állást kell foglalni, dönteni kell. Így a gondolkodás a jogalkalmazók körében már az új rendelkezés hatályba lépése előtt megindult. Kérdésként merült fel, hogy kinek a feladata a belátási képesség meglétéről/hiányáról dönteni? Szükséges-e igazságügyi szakértő kirendelése? És ha igen, milyen szakértőt kell kirendelni?

2.5.1. Kinek a feladata a belátási képesség vizsgálata?

A 2012. november 21-23. között a Magyar Igazságügyi Akadémián megtartott országos kollégiumvezetői értekezleten nem került pont a kérdés végére, azonban egységes álláspont alakult ki az alábbiakban:

- a belátási képesség nem egyenértékű a beszámítási képességgel;
- a törvény megdönthető vélelmet állít fel a felsorolt bűncselekmények vonatkozásában a 12-14 év közötti elkövetők büntethetőségével kapcsolatban, amelyre a bizonyítási eljárást le kell folytatni;
- a Be. nem írja elő kötelező jelleggel a szakértő kirendelését, a bírónak kell döntenie ebben a kérdésben.²⁸

A belátási képesség vizsgálata nem maradhat teljességgel a büntetőeljárás bírósági szakaszára, a büntethetőség feltételeként nyilvánvalóan az eljárás minden szakaszában (nyomozati szakban, ügyészszégi szakban, bírósági szakban) külön és alaposan kell vizsgálni,²⁹ hiszen annak hiánya esetén az eljárás befejeződik, a nyomozást meg kell szüntetni. (A gyakorlatban problémát okoz a megszüntetés jogcíme is, de erről később, írok részletesen, itt a vizsgálat módjára szeretném a hangsúlyt fektetni.)

Két tényező miatt is rendkívül fontos, hogy a nyomozati szakban mielőbb megvizsgálják a 12-14 év közötti elkövető belátási képességét. Egyrészt a gyermeki jogok érvényesülése miatt, azaz, hogy a belátási képesség hiánya esetén minél előbb megszüntetésre kerüljön a büntetőeljárás, annak hatálya alatt a gyermek - főleg, ha felelősségre nem is vonható - a lehető legrövidebb ideig álljon. Másrészt a belátási képesség meglétét az elkövetés idejére vonatkozóan, retrospektív jelleggel kell megállapítani, ezért a szellemi, erkölcsi fejlettség kérdésében való megalapozott állásfoglaláshoz

²⁸ Nánási Máté: A belátási képesség megközelítése a jogtörténet és az új Btk. tükrében (<http://www.mabie.hu/node/2502>)

²⁹ Igaz Barbara és Kenese Attila: A gyermekbűnözők, avagy a büntethetőségi korhatár kérdései ([http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/igaz_barbara_kenese_attila_a_gyermekbunozok\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/igaz_barbara_kenese_attila_a_gyermekbunozok[jogi_forum].pdf))

az erre vonatkozó vizsgálatnak időben a lehető legközelebb kell esnie a büntetendő cselekmény elkövetéséhez.

E körben először felmerült, hogy az ügyészség vizsgálja a belátási képesség meglétét, de ezzel az üü. orvosszakértők a megfelelő szakértelem hiányára hivatkozással nem értettek egyet. Majd a fiatalkorú pedagógusa merült fel, aki sokrétű ismerettel rendelkezik a fiatalról, azonban éppen szoros kapcsolatuk miatt ez sem volt elfogadható megoldás sem az ügyészség, sem a szakértők álláspontja szerint. Míg végül az üü. orvos- és elmeorvosszakértőkhöz került a feladat és az a kompromisszum született, hogy ők vizsgálják üü. pszichológus szakértő és gyermekpszichiáter szakkonzulens bevonásával.

Ennek eredményeként a büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes a belátási képesség vizsgálatára vonatkozó kérdésben körlevelet adott ki, amely alapján a magyar ügyészi gyakorlat kötelező jelleggel írja elő a szakértő igénybevételét. A büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes 5/2013. (VII.31.) LÜ h. körlevelének iránymutatása szerint:

1. A fiatalkorú terhelt belátási képességének vizsgálatára az elmeállapotról vonatkozóan elvégzett igazságügyi elmeorvos szakértői vizsgálat eredményének ismeretében kerülhet sor. Amennyiben a 12-14 közötti fiatalkorú terhelt **beszámítási képessége** kizárt, a belátási képesség tekintetében a további vizsgálat szükségtelen. A beszámítási képesség korlátozottsága önmagában a belátási képességet nem zárja ki és annak vizsgálatát nem teszi mellőzhetővé.
2. Az ilyen fiatalkorú terhelt beszámítási és büntetőjogi belátási képességének vizsgálatára a megalapozott gyanú közlését követően a szakértőt **haladéktalanul** ki kell rendelni. E tárgyban **egyesített igazságügyi elmeorvos szakértői és pszichológus szakértői véleményt** kell beszerezni. A vizsgálatba a gyermekkorra jellemző pszichés kórképek és tünetek felismeréséhez szükséges további különleges szakismeretekre figyelemmel - **gyermekpszichiáter szakkonzulensként** történő bevonása indokolt.
3. A szakértői vizsgálat elvégzéséhez **oron kívül be kell szerezni** és a szakértő rendelkezésére kell bocsátani a fiatalkorú terheltről készült környezettanulmányt, pedagógiai és iskolai jellemzést, az esetleges gyermekvédelmi intézkedésekre, illetve a

korábbi megbetegedésekre, fizikai és pszichés állapotra vonatkozó orvosi iratokat és dokumentumokat.

4. A szakértői vélemény és a rendelkezésre álló valamennyi adat együttes körütekintő értékelésével - szükség esetén a 12. életévét betöltött, de 14. életévét be nem töltött fiatalokú terhelt ügyészi kihallgatását követően - lehet állást foglalni a cselekmény következményeihez szükséges belátás meglétéről, és annak alapján - az egyéb feltételek fennállása esetén - a vádemelésről, vagy a nyomozás büntethetőséget kizáró okból (Btk.15.§ a.) pont, 16.§) történő megszüntetéséről.

Nem sokáig maradt kérdéses tehát a bizonyítás módjának alapvető iránya, a nyomozó hatóságok és ügyészségek nyomban követni kezdték a körlevélben foglalt iránymutatást, beszerezték a fiatalokúra vonatkozó különböző dokumentumokat, majd kirendelték az igazságügyi szakértőket. Hamarosan az igazságügyi szakértői működésre vonatkozó 31/2008. (XII.31.) IRM rendelet is alkalmazkodott az új jogszabályi környezethez, illetve az új szakértői feladathoz és 2014. március 15. napjától a 19/A. §-ban rendelkezik a fiatalokú terhelt beszámítási és belátási képességének ü. szakértői vizsgálatáról. Ezen szabályozás lényege szerint a 12-14 év közötti fiatalokú terhelt beszámítási képességét az elmeállapot orvosszakértői vizsgálatára vonatkozó 17.§-ban írt általános szabályok szerint kell elvégezni, így a vizsgálatot végző szakértők közül az egyiknek igazságügyi pszichiátria, a másiknak pedig igazságügyi orvostan vagy igazságügyi pszichiátriai képesítéssel kell rendelkeznie. Ezt követően - ha a terhelt beszámítható - ugyanezek a szakértők a belátási képességről is véleményt adnak azzal, hogy a terhelt klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- és gyermek szakpszichológiai vizsgálatát is el **kell** elvégezni. Továbbá mind a beszámítási képesség, mind a belátási képesség vizsgálatához szakkonzultánsként gyermek- és ifjúsági pszichiátriai vagy ezzel egyenértékű szakvizsgálóval rendelkező és e képesítése tekintetében az egészségügyi dolgozók működési nyilvántartásában szereplő személyt **kell** igénybe venni.

A két vonatkozó szabályozás alapján megállapítható, hogy bár a Be. nem ír elő kötelező bizonyítást a belátási képesség vizsgálata kapcsán, mint ahogyan ezt a 99.§-ban a kóros elmeállapot vonatkozásában teszi, azonban egyéb jogszabály - a fenti IRM rendelet - és az ügyészségekre kötelező körlevél alapján mégis kötelező jelleggel három igazságügyi szakértőnek tovább egy klinikai gyermekpszichiáternek kell vizsgálatot folytatnia. Négyüknek kell közösen véleményt adniuk

praktikusan úgy, hogy az egyesített szakértői véleménybe építik be az iü. szakértők a gyermekpszichiáter véleményét, és azt külön dokumentumként csatolják a szakértői véleményükhöz. Igencsak bonyolulttá vált tehát a vizsgálat a gyakorlatban, nehéz feladat négy szakembernek összedolgoznia, és nehéz lehet egy 12-14 év közötti fiatalnak órák hosszát tartó vizsgálatokon négy szakember előtt átesni. Általában nem is kivitelezhető egy napon belül a teljes vizsgálat, de ügyelni kell a minél gyorsabb és minél egyszerűbb, praktikusabb szervezésre. Annak érdekében, hogy ne kelljen a vizsgált fiatal több napra, több alkalommal beidézni, a szakértők általában úgy szervezik meg a vizsgálatot, hogy legalább a három iü. szakértő egy napon és egy helyen vizsgáljon. A két elmeorvos (vagy az elmeorvos és az általános orvosszakértő) egyszerre van jelen, egyszerre vizsgál, pszichiátriai explorációt vesz fel, amely kb. 30-45 percet vesz igénybe, majd az iü. pszichológus is elvégzi a vizsgálatát, amely pszichológiai explorációból és tesztvizsgálatokból áll, ez már azonban több órát, akár 4-5 óra hosszát is igényelhet. Mindezek után vagy még előtte a szakkonzulensként bevonandó gyermekpszichiáternek is meg kell vizsgálnia a fiatalokorú elkövetőt, aki viszont nem iü. szakértő, hanem kórházban dolgozó klinikai orvos. Így ahol nagyobb távolságra vannak a szakértői intézetek a kórházaktól - mint a Fővárosban - általában a legnagyobb jóindulattal sem kivitelezhető az egy alkalommal, egy helyen történő vizsgálat, de vidéki településeken, ahol megoldható, igyekeznek egy helyre és egy napra megszervezni valamennyi vizsgálatot (pl. Szolnokon, ahol egymással szemben található a szakértői intézet és a megyei kórház).

Nem kétség, hogy jobb lenne egyszerűsíteni a szakértői vizsgálatot, de egyelőre erre nincs lehetőség. A bonyolult, összetett vizsgálatnak több oka is van. Egyrészt a belátási képesség vizsgálatának előkérdése a beszámítási képesség megléte, az elmeállapotra vonatkozóan pedig elmeorvos szakértőnek (két szakértőnek) kell vizsgálatot folytatnia. Másrészt a belátási képesség kapcsán nem elegendő az elmeorvosnak állást foglalnia. A pszichiáter feladata a személyiségfejlődés dinamikájának, az egyes lelki funkciók egymással való összefüggésének és a külső tényezők személyiségre gyakorolt hatásának elemzése. A pszichológus feladata pedig a vizsgálatkori aktuálisan látható személyiségvonások és egymásra hatásuk vizsgálata. Mindkét szakértő vizsgálja tehát a személyiségvonásokat, de más módszerrel, a pszichológus validált tesztek segítségével is elemzi azokat. A pszichiáter továbbá orvos, a pszichológus bölcsész tudományi végzettséget szerez, ennek folytán a gyakorlatban más a vizsgált személy viszonyulása is egy

orvoshoz (bizalmatlan lehet vele szemben, elhallgathat dolgokat előle), míg egy pszichológussal bensőségebb légkör tud kialakulni a négy szemközti helyzet és a vizsgálati módszerek különbözősége folytán.

A belátási képesség vizsgálatának összetettsége tehát több szakértő feladatát is érinti. Emellett a gyermekkorra jellemző pszichés kórképek további speciális szakismeretek körébe tartoznak, vannak inkább gyerekkorban, és vannak inkább felnőtt korban jellemzően előforduló kórképek. Az igazságügyi pszichiátria és a gyermek- és ifjúsági pszichiátria két külön kompetenciakörbe tartozik. (Az orvosi és pszichológiai szakterületek meghatározását, valamint a hozzájuk kapcsolódó képesítési feltételeket a 9/2006. (II.27.) IM rendelet 2. számú melléklete tartalmazza.) A pszichiáter és a gyermekpszichiáter szakterület, illetve képzés egymástól elkülönül, különböző szakvizsgákkal rendelkező orvosokról van szó (a gyermekpszichiáternek egy pszichiátriai vagy gyermekorvosi alapszakvizsgán felül további gyermekpszichiátriai szakvizsgát is tennie kell, a pszichiáternek ugyanakkor gyermekpszichiátriai gyakorlatot a képesítési követelmények nem írják elő). A pszichológusoknál jelenleg még nincs ilyen, a szakterület elnevezése együttesen klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- és gyermek szakpszichológia.

Egy gyermekpszichiáternek az általános orvosi végzettség megszerzésén túl több szakvizsgát is le kell tennie, valamint 10 év klinikai gyakorlatot kell szereznie. Nagyon hosszú idő alatt szerezhető csak meg tehát ez a végzettség, ezért jelenleg kevés gyermekpszichiáter (és kevés iü. szakértő is) van Magyarországon, akiknek ahhoz, hogy még igazságügyi szakértőként is bejegyezzék őket, további feltételeknek kell megfelelniük. Jelenleg egy ilyen igazságügyi gyermekpszichiáter található a szakértői névjegyzékbe, nyilvánvalóan nem maradhat rá egyedül a feladat, ezért született az a döntés, hogy az iü. elmeorvos szakértők vizsgálják elsődlegesen a 12-14 év közötti terhelt beszámítási és belátási képességét, akik iü. pszichológussal és gyermekpszichiáter szakkonzulens bevonásával közösen adhatnak megalapozott válaszokat az ez irányban feltett kérdésekre. A kívánatos persze az lenne, ha lenne elegendő iü. gyermekpszichiáter szakértő és a vizsgálatot ő végezhethetné iü. pszichológus bevonásával.

2.5.2. A szakértői vizsgálat tartalma:

Az új szabályok hatályba lépése után a gyakorlatban a fenti iránymutatások ellenére bizonytalanság mutatkozott a szakértőknek felteendő kérdések kapcsán. A belátási képesség tartalmi, fogalmi meghatározása nélkül a kirendelő nyomozó hatóság bajban volt a kérdések feltevésével, a szakértők pedig azok megválaszolásával. A szakértők továbbá az új Btk. 2013. július 1-jei hatályba lépése előtt a belátási képesség fogalmát a polgári jogból ismerték, ezért a kezdeti időszakban nem igazán értették, hogy a kirendelő hatóságok mire kíváncsiak, mit is szeretnének tudni a büntetőjogi értelemben vett belátási képesség vonatkozásában. Körülbelül egy évet vett igénybe mire körvonalazódott szakértői részről is ez a fogalom. Nagyon fontos tehát, hogy tartalmilag kell kifejtetni a kérdéseket, különben a szakértők esetleg mást értenek rajta és másra válaszolnak.

A belátási képesség megléte jogkérdés, arról a jogalkalmazónak kell döntenie, nem tehető fel a szakértőnek olyan kérdés, hogy a fiatalos terheltség rendelkezett-e belátási képességgel. Mint ahogyan a kóros elmeállapot vizsgálatakor sem kérdezhetünk mindössze annyit a szakértőtől, hogy a terheltség beszámítási képességének hiánya megállapítható-e. Csak olyan kérdések tehetők fel, amelyek a belátási képesség tartalmát bontják ki, és amelyekre adott válasz alapján a jogalkalmazó - az egyéb bizonyítékokra is figyelemmel - megalapozottan tud állást foglalni a 12-14 év közötti terheltség belátási képességének meglétéről, vagy hiányáról, és ezek a tartalmi elemek már különleges szakértelmet igénylő szakkérdésnek minősülnek.

A szakértők számára módszertani levél, vagy egyéb iránymutatás nem készült, amely tartalmazná a 12-14 év közötti korosztály ezen új keletű vizsgálatának módját, de ha a kérdésfeltevések jók, és tudják, hogy mire kell válaszolniuk, a klinikai praxis alapján azt is tudják a szakértők, hogy hogyan kell vizsgálni egy 14 év alatti terhelteget.

Az elmeorvosi vizsgálat tulajdonképpen a terheltség tematikus kikérdezéséből (exploráció) áll, melynek során - ahogyan más esetekben is - nem csak az elhangzottakra van figyelemmel a szakértő, hanem már a vizsgálóba belépés első pillanatától figyeli a terheltség megjelenését, viselkedését, valamennyi reakcióját. A fiatalos kísérő szülőtől/nevelőtől heteroanamnézist vesznek fel a születési

körülményekről, gyermekkori betegségekről, óvodai viselkedéséről, iskolaérettségéről, mellyel kapcsolatban nyilvánvalóan a törvényes képviselő szolgálhat információval, ezen túl azonban figyelniük kell arra, hogy a jelen lévő törvényes képviselővel a fiatalok ne kommunikálhasson. Az elmeorvos veszi fel a biográfiai adatokat is, és feltárja a fiatalok terhelt személyiségfejlődését.

Tartalmát tekintve az elmeorvos szakértő elsőként azt vizsgálja, hogy a 12-14 év közötti fiatalok terhelt beszámítási képességgel rendelkezett-e a cselekmény elkövetése idején. Amennyiben igen, illetve ha a beszámítási képességét a kóros elmeállapot korlátozta, akkor kerül sor a belátási képesség vizsgálatára, melynek során a szakértők arra a kérdésre keresik a választ, hogy a **cselekmény idején a gyermek pszichésen elég érett volt-e ahhoz, hogy a cselekmény jogellenességét belássa, és e belátásnak megfelelően cselekedjék.**³⁰ Ehhez szükséges vizsgálni, hogy a terhelt

- kognitív képességei megfelelőek-e, rendelkezik-e az elvárható szociális ismeretekkel, azokat internalizálta-e, morális-etikai érettsége megfelelő-e (felismeri-e azt, hogy amit tesz, az helytelen, más érdekét sérti, és cselekményének következményei lehetnek ok-okozati összefüggések felismerése), és
- az ismereteknek megfelelően képes-e cselekedni, rendelkezik-e az emocionális-indulati szabályozás készségével.
- A szakértőnek fel kell tárnia a fiatalok személyiségének összetevőit, fejlődését, a fejlődés elakadásának okát, a vizsgálatkori pszichopatológiai tüneteket, a terhelt és a cselekmény viszonyát.
- Szükséges tájékozódnia továbbá arról, hogy a szülő (nevelő) a nevelési-felügyeleti kötelezettségeit hogyan teljesítette, a családban kriminalitás előfordult-e, illetve hogy kötődik-e szorosan olyan csoporthoz, ahol a normákat a csoport önállóan alakítja ki és tagjaira nyomást gyakorol.³¹

A fiatalok érettségének megítéléséhez az elmeorvos szakértők különböző sémákat, kritériumokat is használhatnak segédeszközként, így a már a német minta kapcsán fent részletezett Marburgi kritériumokat, valamint a Kohlberg sémát, amely a morális-szociális fejlődés három szintjét különbözteti meg (prekonvencionális, konvencionális és posztkonvencionális). Ez utóbbi kapcsán konzulensem, dr. Baraczka Krisztina elmeorvosszakértő asszony egy érdekes ellentmondásra hívta

³⁰ Tóth Éva-Belovics Ervin: A büntetőeljárás segédtudományai I., Pázmány Press Budapest 2015., 571-573. oldal (VII. fejezet: Az igazságügyi elmekórtan és az igazságügyi pszichológiai szakértés Baraczka Krisztina-Orosházi Józsefné)

³¹ Tóth-Belovics: A büntetőeljárás segédtudományai I. i.m.

fel a figyelmemet, amely az erkölcsi fejlettség felfogása terén a pszichiátria és a jog között áll fenn. A pszichiátria szerint ugyanis a teljes erkölcsi érettség a Kohlberg séma szerinti posztkonvencionális szintnek felel meg, amely körülbelül a 24. életév körüli időre alakul ki, amikor a fiatal már tisztában van a szociális szerződésekkel, a jog, érték, szabály fogalmak kialakultak, a fiataalkorú/ fiatal felnőtt az általános etikai szabályoknak megfelel. Ezzel szemben a büntetőjogi felelősségre vonáshoz szükséges értelmi-erkölcsi fejlettség fennállását már a 14. életév betöltése előtt vagy eben az életkorban vélelmezi a jogalkotó. A pszichés teljesítmény szigorúan csak az életkorhoz való kötése a pszichiáterek szerint is aggályos. A Marburgi kritériumok és a Kohlberg séma sematikus alkalmazása azonban az elmorvosszakértő asszony szerint a szakértői gyakorlatban kerülendő.

A pszichológus szakértő az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 20. számú, jelenleg már nem hatályos módszertani levele alapján jár el: szintén exploráció, valamint ezen túl a Magyarországon hivatalosan elfogadott és alkalmazott standardizált pszichológiai tesztek alkalmazásával vizsgálja a 12-14 év közötti fiataalkorú személyiségét, az adott helyzetben meglévő személyiség jellemzőit (az elmeorvos a személyiség teljes fejlődését feltárja). A pszichológusok személyiség tesztek - jellemzően Rorschach, Szondi, Lüserch, rajztesztek -, valamint intelligencia tesztek - Raven, MAVI, MAWIGY, Reye komplex ábra - alkalmaznak, egyidejűleg több teszt használata ajánlatos, a tesztek kiválasztása szakértői kompetencia. A vizsgálat több órát is igénybe vehet.

2.5.3 Esettanulmányok és eset számok:

A szakdolgozatom megírására készülve 2017 márciusában megkíséreltem feltérképezni, hogy Kecskemét illetékességi területén az új Btk. hatályba lépése óta 12-14 év közötti elkövető ellen hány esetben indult büntető ügy a Kecskeméti Járásbíróságon, illetve a Kecskeméti Törvényszéken, azok milyen jellegű ügyek voltak, milyen eredménnyel zárultak és különösen kíváncsi voltam arra, hogyan történt meg a belátási képesség vizsgálata a gyakorlatban. Összesen két ilyen ügyet találtam a 2013. július 1. napja és 2017. március 1. napja közötti időszakban, ahol tehát vádemelésig is eljutott a 12-14 év közötti fiataalkorú büntető ügye, mindkét ügy a Kecskeméti Járásbíróságon indult. Törvényszéki hatáskörbe tartozó ügygel nem találkoztam, ami nem csoda, hiszen az előzetes statisztikai adatok is azt mutatták, hogy az ilyen korú fiatalok évente országosan legfeljebb egy

emberölést követnek el. A 2009. és 2011. közötti három évben összesen egy emberölés történt, melyet 12. és 14. év közötti gyermekkorú követett el, a halált és életveszélyt okozó testi sértések száma szintén alig volt kimutatható ezekben az években.³²

A két ügy, amivel a Kecskeméti Járásbíróságon találkoztam mindkét esetben rablás volt, ami szintén a várható ügýtípusnak felel meg. A Btk. 16.§-ban szabályozott hat, illetve mára hét bűncselekmény közül a rablások elkövetése a leggyakoribb mind a teljes bűnelkövetői kör, mind a gyermekkorúak körében. Az új rendelkezések hatályba lépése előtti évtizedben az összes gyermekkorú által elkövetett rablások éves száma 100 és 160 között volt, a kifosztás minősített esete nem érte el az egy tucatot.³³ A Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztálya által 2013. évben kiadott ügyészségi „Tájékoztató” adatai szerint rablás miatt 2008. évben 193, 2009. évben 140, 2010. évben 124, 2011. évben 102, míg 2012. évben már csak mindössze 95 gyermekkorú elkövetőt regisztráltak. Ha ehhez hozzávesszük azt az adatot, hogy a gyermekkorú elkövetők kb. 60%-a tartozik az érintett 12-14 év közötti életkorba, akkor az volt valószínűsíthető az új Btk. hatályba lépése idején, hogy évente mintegy 60-70 gyerek esetén fogják egyáltalán megvizsgálni azt, hogy megállapítható-e nála a szükséges belátási képesség, s ha többségüknél igenlő is a válasz, ez az új felelősségi kör évi mintegy 40-50 gyereket érint.³⁴

A legfrissebb statisztikai adatok megszerzése és elemzése érdekében megkerestem a Belügyminisztérium Jogszabály-előkészítő és Koordinációs Főosztály Koordinációs és Statisztikai Osztályát, ahonnan 2017. március 23. napján, elektronikus úton egy részletes kimutatást kaptam a 12 és 13 éves fiataikorú elkövetők számáról a 2012. évi C. törvény alapján 2014, 2015, és 2016 évekre vonatkozóan bűncselekményenkénti, megyénkénti, valamint az eljárás eredménye szerinti bontásban. A statisztikai kimutatás az ENYÜBS rendszer alapján készült. Az összesített adatok tekintetében az állapítható meg, hogy a büntetőjogilag felelősségre nem vonható 12 és 13 éves elkövetők száma összesen 2014-ben 766, 2015-ben 904, 2016-ban 1098 volt, melyhez képest a felelősségre vonható 12 és 13 éves bűnelkövetők száma összesen csak mindössze 17, 27 és 24 volt. Az alábbi táblázat mutatja, hogy hány esetben történt ilyen korú fiatallal szemben feljelentés elutasítása, nyomozás megszüntetése és végül a felelősségre vonható kör tekintetében - a törvényi

³² Tóth Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél Magyar Jog (2013. évi 9. szám 531.oldal)

³³ Tóth Mihály: i.m. 531. o.

³⁴ Tóth Mihály: i.m. 531.o.

körbe tartozó bűncselekményt megvalósító és belátási képességgel rendelkező bűnelkövetővel szemben - vádemelésre.

<i>12 és 13 éves korosztály általi elkövetések</i>	2014	2015	2016
Feljelentés elutasítása	97	136	206
Nyomozás megszüntetése	642	574	781
Vádemelés (csak rablás miatt volt)	17	24	23
Összes ismertté vált elkövető	756	734	1010

A 12 és 14 közötti bűnelkövetők, illetve cselekményeik vonatkozásában az alábbi megállapítások tehetők:

- A prognosztizálthoz képest is jóval kevesebb 12-14 év közötti fiatalkorúval szemben álltak fenn a büntetőjogi felelősségre vonás feltételei, **évente mintegy 20 esetben** került sor vádemelésre velük szemben, melyek közül valamennyi eset rablás volt (megjegyzést érdemel, hogy belátási képesség hiányában, illetve nem a meghatározott körbe tartozó bűncselekmény esetén már nyomozati szakban befejeződött az eljárás, tehát ezek az esetek a nyomozás megszüntetésének és feljelentés elutasításának számaiban keresendők).
- Élet elleni bűncselekmény elkövetése a szolgáltatott adatok között nem volt fellelhető.
- A korábbi jellemzőkhöz hasonlóan folytatódott az a tendencia, hogy a lopások nagy száma mellett feltűnően nagy a 12-14 év közötti fiatalok által elkövetett garázdaságok és testi sértések száma, emellett a rongálások és a rablások, valamint a zaklatások is meghatározó számban voltak jelen, de még szexuális jellegű bűncselekményekkel (szexuális erőszak, szexuális kényszerítés és szeméremszétség) is szép számban találkozhatunk.
- A statisztikai táblázat adatain elgondolkodva úgy érzem továbbá, hogy a szűk körű alkalmazhatóság miatt a büntethetővé vált új korosztályra vonatkozó szabályozás, mint minden újszerű jogintézmény, csak évek alatt rögzült a gyakorlatba.

Bűncselekmények	2014	2015	2016
<i>12-13 éves korú elkövető összesen ebből:</i>	756	734	1010
Lopás	333	359	498
Garázdaság	162	193	212
Testi sértés	78	105	107
Rongálás	34	39	54
Rablás	17	32	25
Zaklatás	11	24	18
Szexuális erőszak, szexuális kényszerítés, szeméremszétség együtt	9	26	33

A két táblázat összevetése alapján az is megállapítható, hogy a felelősségre vonási körbe eső rablások esetén 2014-ben valamennyi esetben (17) vádemelésre is sor került. 2015-ben az összesen 32 esetből 8, míg 2016-ban az összesen 25 elkövetésből 2 esetben szüntették meg a nyomozást, az az - még ha az egyéb nyomozás megszüntetési okok lehetőségét is figyelembe vesszük - alig fordulhatott elő olyan eset, ahol a 12-14 év közötti fiatalok ne rendelkezett volna belátási képességgel. Konzulensem dr. Baraczka Krisztina ü. elmeorvoszakértőt kérdezve is hasonló válaszokkal találkoztam: 5-10 esetben vizsgált az új rendelkezések hatályba lépése óta 14 év alatti elkövetőt, ebből egy esetben közvetett tettesség állt fenn, a többi elkövető közül összesen 2 olyan esettel találkozott, ahol a fiatalok nem rendelkezett belátási képességgel, de ők mindketten autisták voltak, tehát pszichés betegség állt a háttérben. A többi elkövetőnél jellemző volt a betegség szintjét el nem érő figyelemhiányos hiperaktivitás-zavar, amely a leggyakrabban impulzív, hirtelenszerű, kontrollálatlan erőszakos cselekmény eredője volt. De előfordult a vizsgált fiatalok között átgondolt, tervszerű cselekvés is. Volt, hogy felnőtt, vagy más hatására követett el

bűncselekményt. A szellemi elmaradottság csak enyhe mértékben volt jelen és olyankor szociális téren tapasztalható hiányosságok kapcsolódtak hozzá (parciális szociális deficit).

Összességében a fentiek alapján elmondható, hogy a szabályozott körben kis számban fordul csak elő, hogy a szükséges belátási képességgel nem rendelkezik a 12-14 év közötti elkövető és kerül sor a nyomozás megszüntetésére. (Megjegyzést érdemel, hogy gyakran az elkövetett bűncselekmény több tényállásba is illeszkedik, ilyenkor a törvényben felsorolt bűncselekmények körén kívül eső cselekmény miatt a nyomozást gyermekkor hiányában megszüntetik, míg a felelősségre vonási körbe eső cselekménye miatt az eljárás folytatódik.)

De mi lesz ilyenkor a nyomozás megszüntetésének jogcíme? Fejtörést okozhat ez a kérdés is. Az elméleti jogászok e körben jogalkotási hibát, törvénymódosítás szükségességét vetik fel. Nagy Ferenc professzor úr kifejtette: *„A kérdésre az a válasz adható, hogy ilyen szabályozott, pontos kizáró jogcím nem található a Btk-ban. A felvetődő szabályozott okok valamelyikébe (kóros elmeállapot, gyermekkor, vagy büntethetőséget kizáró egyéb ok) ugyanis a belátási képesség hiánya nem illeszthető bele. Vagyis a Btk. IV. fejezetében a büntethetőséget kizáró okok köre törvénymódosításra szorul, így belátási képesség hiánya, vagy a belátási képességet kizáró ok használata lehetne a megoldás.”*³⁵

A gyakorlatban gyermekkor hiányában szüntetik meg ilyenkor a nyomozást, mégpedig a rendőrség, mert ez kivételt képez a büntethetőséget kizáró ok miatti megszüntetési esetek közül és gyermekkor miatt a nyomozó hatóság is megszüntetheti a nyomozást, nem csak az ügyészség. A fent említett ügyész helyettesi körlevél is a gyermekkor (Btk. 15.§ a.), mint büntethetőséget kizáró ok miatti nyomozás megszüntetésére utal a belátási képesség hiánya esetén. Ez az ok azonban a fiatalkorúak fogalmát 12 és 18 év között meghatározó Btk. 105.§-ára figyelemmel aggályos, hiszen e § alapján a 12. életévét betöltött elkövető mindig fiatalkorú, csak éppen 14 év alatt nem mindig büntethető. Tóth Mihály álláspontja szerint is a megoldáshoz törvénymódosítás szükséges: a 105.§-ban fiatalkorúak maradnának a 14-18 év közöttiek, a büntethetőségi akadályok közé pedig a „belátási képességet kizáró életkor” kerülhetne a gyermekkor helyére.³⁶

³⁵ Nagy Ferenc: Alkotmányosan megkérdőjelezhető aggályokról az új Btk. kapcsán (Emberök őrzője, szerk. Hack Péter és Mohácsi Barbara, ELTE Eötvös kiadó, 2014. 132. old.)

³⁶ Tóth Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél (Magyar jog, 2013. 9. szám 531. o.)

Az általam folytatott két ügybeli konkrét vizsgálódás bár összehasonlítás alapjául szolgáló statisztikai adatok kimutatásra és messzemenő következtetések levonására a kiragadott, helyi jellege miatt nem alkalmas, de mindenképpen tanulságos, és jól szemlélteti, a fent írt fejtegetéseket a gyakorlatban. A szabályozás gyakorlati alkalmazása és alkalmazhatósága mellett továbbá az esetek a gyermekkori bűnözés jellegzetességeit is jól tükrözik, valamint bepillantást nyújtanak az erőszakos vagyon elleni bűncselekményt elkövető 12-14 év közötti fiatalok személyiségszerkezetébe.

Az általam feltárt ügyek közül az egyik rablás egy jogerősen befejezett ügy volt, melyet bíróság elé állítás keretében bíráltak el az új Btk. hatályba lépését követően mindössze fél évvel, a másik - több rablás össze egyesítésével - még jelenleg is folyamatban van, de a bírósági szakaszra tekintettel a szakértői vélemények és az egyéb bizonyítási eszközök a belátási képesség vonatkozásában már rendelkezésre álltak.

Ami az időfaktort illeti - az ügyészségi körlevél a haladéktalan szakértő kirendelést írja elő a megalapozott gyanú közlését követően - mindkét esetben kellő gyorsasággal megtörtént a szakértő kirendelése, illetve a szakértői vizsgálat elvégzése is: az elkövetéstől számított egy hónapon belül rendelkezésre álltak a bizonyítási eszközök. Az első esetben az elkövetéstől számított egy hónapon belül még az ítélet meghozatalára is sor került lévén bíróság elé állításról szó, ami azt mutatja, hogy az egyszerűbb megítélésű ügyben még ilyen komplex és több szakértőt igénylő vizsgálat mellett sincs elzárva a fiatalok az ügyének gyors elbírálási lehetőségétől, amely a gyermekkorú terhelttel szembeni eljárásokra vonatkozó nemzetközi elvárásoknak is megfelel.

Fk. H.Martin ügye:

Elkövetési idő: 2014. január 22. napja.

Rövid tényállás: A 13 éves fk. elkövető, és 15 éves társa egy szintén fiatalokú sértettől elvették annak 3.000,- Ft értékű sapkáját, melynek során a 13 éves fk. H. Martin a cselekménynek felbujtója volt, a 15 éves fk. elkövető volt a rablás tettese, aki a sapka megszerzése érdekében ököllel állon ütötte a sértettet, majd fk. H. Martin további bántalmazásra biztatta társát, ennek hatására a sértett a sapkát átadta, és elfutott. A bántalmazás könnyű testi sértést valósított meg.

Személyi körülmények: fk. vádlottat szülei közösen, gondosan és következetesen nevelik, rendezett körülmények között élnek. Az általános iskola 7. osztályos, sajátos nevelési igényű tanulója, társaival szembeni agressziója, szociális beilleszkedési zavarai, magatartási gondjai miatt a cselekmény elkövetési idején már magántanulónaként folytatja tanulmányait. Hidegburkoló szeretne lenni. Második korától kezdve gyermek pszichiáterhez jár, magatartási gondjai hiperaktivitásából fakadnak, amely miatt hosszabb időn keresztül gyógyszeres terápiára szorult.

Szakértői vizsgálat:

A 13 éves fk. elkövető szakértői vizsgálatára 2014. február 14. napján került sor. Ekkor már pedagógiai jellemzés, orvosi dokumentáció és környezettanulmány állt rendelkezésre. A feladat elvégzésére szakértői intézet került kirendelésre, aki iü. elmeorvost és iü. pszichológus szakértőt jelölt ki, az elmeorvosi vizsgálatához iü. orvosszakértőt vont be. Gyermekpszichiáter szakkonzulensként történő bevonását mellőzték feltehetőleg azért, mert a fiatakorú 2008. óta folyamatos gyermekpszichiátriai kezelés alatt állt hiperkinetikus magtartászavara miatt, így folyamatos gyermekpszichiátriai orvosi dokumentáció állt rendelkezésre az fk. vádlott pszichiátriai állapotáról.

Az elmeorvosi és a pszichológusi vizsgálatra egy napon történt. Először az elmeorvos végezte el a vizsgálatát közösen igazságügyi orvosszakértővel, majd a pszichológus szakértői vizsgálat keretében tematikus kikérdezésre (exploráció), személyiség vizsgálatokra (Rorschach teszt és Szondi teszt) és intelligencia vizsgálatra (RAVEN) került sor.

Feltett kérdések: összesen 6 kérdést tett fel a kirendelő hatóság, ebből különválasztva három kérdésre válaszolt az elmeorvos szakértő, három kérdésre a pszichológus. Egy kérdés (6.) a beszámítási képességet érintő kóros elmeállapotról vonatkozott követve az ügyészi körlevélben adott iránymutatást szerepel. További elmeorvos által megválaszolt kérdések: 3.) Tisztában van-e az elkövető a cselekménye társadalmi megítélésével, annak morális súlyával és büntetőjogi jogkövetkezményeivel? 4.) A terhelt az elkövetett konkrét cselekmény vonatkozásában erkölcsileg és értelmileg kellően fejlett volt-e ahhoz, hogy felismerje cselekménye jogellenességét, valamint hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen?

Pszichológus által megválaszolt kérdések: 1.) Mi jellemző a gyanúsított értelmi fejlettségére, érzelmi differenciáltságára, alkalmazkodó képességére? 2.) Mi jellemzi a gyanúsított személyiség szerkezetét? 5.) A terhelt rendelkezik-e kognitív képességekkel, különbséget tud-e tenni jogos és jogtalan között?

Jól látható, hogy a kérdések részben átfedik egymást, többször is körbejárják az elkövető értelmi, kognitív képességeit, de általános kérdések is megjelennek a személyiség szerkezetére, képességekre, fejlettségre. Ezekből érzékelhető a büntető ügyben eljáró hatóságok kezdeti határozatlansága. A négyes számú kérdés a legérdekesebb a téma szempontjából, mert abban jelennek meg a belátási képesség fogalmának megfelelő tartalmi összetevők és itt szerepel először a konkrét cselekményre vonatkoztatott kérdés. A belátási képesség kapcsán rendkívül fontos, hogy azt mindig a konkrét cselekménnyel összefüggésben kell vizsgálni. Nem általában véve kell, hogy belátási képességgel bírjon az elkövető, hanem a saját konkrét cselekménye vonatkozásában kell megállapítani a felismerésnek, hogy az jogellenes és a törvény büntetni rendeli. Kiemelem, hogy az elkövetés idejére vonatkozóan kell vizsgálni a képesség meglétét. Érdekessége ennek a kérdésfeltevésnek, hogy a belátási képesség jogszabályi megfogalmazásán túlmenve nemcsak a felismerési, hanem az akaratilag valószínűsítő képességekre is rákérdez.

Megjegyzem, hogy a belső egyeztetésekre figyelemmel feltehetően más ügyekben, más nyomozó hatóságok illetékességi területén hasonló szakértői kirendelések keletkeztek ebben az időszakban, mint ahogyan ezt tapasztaltam is egy a kezembe került szakértői vélemény kapcsán, ahol a nyomozó hatóság szó szerint a fenti kérdéseket tette fel a belátási képesség vizsgálatára kirendelt igazságügyi szakértőknek.

Releváns szakértői megállapítások:

Az elmeorvos szakértő kóros elmeállapotról utaló jelet nem talált az f. elkövető vonatkozásában. A lelet részben megállapította, hogy jó intellektuális képességekkel rendelkezik, tettét megfelelő kritikával illeti, jövőjét illetően reális célképpzettel rendelkezik. Anamnesztikus ingerlékenység, impulzív megnyilvánulások, provokatív, szembenálló viselkedés, diszharmonikus személyiség szerkezet jellemzi a szociális beilleszkedés zavarával. A vizsgálat során az elkövető

cselekménye vonatkozásában úgy nyilatkozott, hogy tudja, hogy ilyet nem szabad tenni, és hogy ezt rablásnak hívják, csak akkor erre nem gondolt, heccből csinálták.

Az elbeszélgetés alapján az ü. pszichológus szakértő is arra a megállapításra jutott, hogy az fk. terhelt érzékelhetően tisztában volt cselekménye súlyával. Olyannyira, hogy a pszichológus azon kérdésére, hogy tudja-e mit kellett volna tennie másként azt válaszolta, hogy „megállítani Márkot, hogy ne csinálja”.

A teszteredmények közül a Rorschach teszt alapján az alábbi lényegesebb személyiség jellemzőket rögzítette az ü. pszichológus szakértő: felfogó típusa átlagos, magatartása erőteljes, cselekvésre irányul, gyakran gátlástalanabb, mert kevés a szorongásos ellensúly, időnként agresszívabb, a realitáshoz való viszonyában patológiás eltérés nem észlelhető, az érzelmi-indulati élet, valamint a teljesítménnyel kapcsolatos helyzetek zavara mutatkozik, a diagnosztizált hiperkinetikus magatartászavarral összefüggő érzelmi-indulati labilitása a teszt szintjén is megjelent. A Szondi teszt alapján a megszállottság és a gátlás együttes jelenléte volt megállapítható. Az elkövető személyisége kapcsán a legérdekesebb, illetve a belátási képesség vonatkozásában talán a legrelevánsabb is az, hogy az intelligencia teszt alapján az fk. elkövető intellektusa a magas övezetbe sorolható, 6 osztály elvégzése ellenére, az érettségizettek átlagos eredményét produkálta.

Válasz a feltett kérdésekre ü. pszichológus részéről:

1-2.) Kialakult személyiségstruktúráról fk. H. Martin terhelt esetében életkorából adódóan még nem beszélhetünk, értelmi fejlettsége az átlag feletti övezetbe sorolható.

5.) Megfelelő kognitív képességekkel rendelkezik, amely alapján képes lehet arra, hogy adott cselekmény jogos vagy jogtalan voltát felismerje, kérdésre azt válaszolta, hogy tudja, hogy az ilyen cselekmény rablásnak minősülhet, és hogy más dolgainak elvétele nem jogos.

Válaszok az ü. elmeorvos szakértő részéről:

3.) A terhelt tisztában van az általa elkövetett cselekmény társadalmi megítélésével, annak morális súlyával és büntetőjogi következményeivel.

4.) *Az elkövetett konkrét cselekmény vonatkozásában erkölcsileg és értelmileg kellően fejlett volt ahhoz, hogy felismerje cselekménye jogellenességét, valamint, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.*

6.) Elmeorvosi szempontból állapota nem korlátozta a tekintetben, hogy felismerje cselekménye következményeit és e felismerésnek megfelelően cselekedjék.

Az elsőfokú bíróság az ügyben mindkét fk. vádlott büntetőjogi felelősségét megállapította és velük szemben próbára bocsátást alkalmazott, annak tartamában azonban differenciált a cselekvőségük alapján, s így a tettesként részt vevő 15 éves fk. vádlottat 2 évre, míg a felbújtó 13 éves fk. vádlottat 1 évre bocsátotta próbára pártfogó felügyeletük mellett. Az ügyész súlyosításért bejelentett fellebbezése folytán a másodfokú bíróság felülbírálta az első fokú bíróság ítéletét, és azt a büntetőjogi felelősségre vonás és az alkalmazott jogkövetkezmények vonatkozásában is helybenhagyta.

Levonható következtetések:

Ami ezen eset kapcsán számomra először szembeötlött az az, hogy bár számos ellenérv szól a büntethetőség kiterjesztése ellen a 14 év alatti korosztály irányába, mégis amennyiben erre nem került volna sor az új Btk-ban - természetesen a megfelelő korlátozásokkal úgy, ahogyan azt bevezették - akkor fk. H. Martin, aki az erőszakos vagyon elleni cselekménynek kiváltója, felbújtója volt, és nem utolsó sorban az eljárás adatai alapján értelmi-erkölcsi fejlettségben semmivel sem maradt el 15 éves társától, sőt értelmi képességei kimagaslottak, nem állt volna bíróság elé és büntetőjogi felelősségre vonás nélkül maradt volna. Ellenben 15 éves fk. társának, pusztán az életkora miatt büntetőjogi felelősségre vonással egyedül kellett volna szembe néznie. Igaz, hogy ha nem rablás, hanem pl. lopás lett volna az ügy tárgya, ez az aránytalanság ugyanúgy megmaradt volna, de nagyobb tárgyi súlyú, személy elleni erőszakot is magába foglaló ügyről lévén szó, ez az aránytalanság még inkább kirívó, érezhető, kézzel fogható lett volna. Mint ahogyan az volt a Vaskuti András által a régi Btk. szigorú és merev, pusztán életkorhoz kötött felelősségi szabályozás kritikája kapcsán felhozott, K. Franciska sérelmére elkövetett emberölés esetén. Ott a két fiatal elkövető között mindössze egy év volt a korkülönbség: a tényleges gyilkos, aki 2 hónap híján volt 14 éves a bűncselekmény elkövetésekor, gyermekkor miatt büntetlen maradt, a nála egy évvel idősebb társa, aki segítette és biztatta őt, bíróság elé került és felelősségre vonták. Jól érzékeltetik az ilyen

esetek, hogy a szigorú és merev szabályok sokszor megakadályozzák, megnehezítik, vagy éppen értelmetlenné teszik a felelősség megállapítását.³⁷

Ezzel szemben fk. H. Martin fent részletezett ügyében már kézzel fogható az új szabályozás azon pozitívuma, hogy némileg old ezen a merevségen.

Érdemes még megemlíteni H. Martin esete kapcsán, hogy a mai fiatalok körében elkövetett tipikus, jellegzetes cselekményről van szó: fiatalokú társal, a hecc kedvéért, a megúszásra játszva követik el a bűncselekményt, sértettként pedig egy korban hozzájuk hasonló gyengébb fél az áldozat. Az elkövetés tárgya, motívuma is a fiatalokra oly jellemző: különösebb erőfeszítés nélkül megszerezni és „tudni megszerezni” a kinézett, óhajtott tárgyat, ruházatot stb., mindazt, ami épp a fiatalok körében népszerű. És hány esetben fordulhat elő fiatalok közötti hasonló cselekmény nap, mint nap? Ezt senki nem tudhatja, de biztos vagyok benne, hogy jóval több, mint amennyi ismertté válik, sokszorosa. Az ilyen történetek a fiatal sértett szégyenérzete miatt nagyobb részben rejtve maradnak, könnyen lehet, hogy még a szülők előtt sem válnak ismertté.

Megállapítható az is, hogy hiába nem része a törvényi fogalomnak az akarati képesség, a gyakorlatban kérdés és szakértői vizsgálat, válasz is vonatkozik rá. Úgy gondolom továbbá fk. H. Martin jó példa arra, hogy bizonyos esetekben - hecc kedvéért történő egyszeri elkövetés, támogató környezet, reális élettér, kilátások stb. - a büntetőeljárás súlya és a cselekménye következményeivel való bíróság előtti szembesülés önmagában elérheti a kívánt speciálprevenációs hatást. Maguk a szülők is akként nyilatkoztak, hogy jó tanuló pénz ez neki.

Fk. A. László ügye:

A másik általam vizsgált ügyben a szintén 13 éves A. László ellen több rablási cselekmény miatt is büntetőeljárás indult, hasonló jellegű cselekmények, mintegy sorozatos elkövetése miatt, az ügyeket a bíróság egyesítette. A két elkövetés között adat merült fel arra - maga is nyilatkozta -, hogy egyéb vagyon elleni (biciklilopás) bűncselekményt is elkövetett. Az ő esetében más jellegűek voltak a cselekmények, és a személyisége, személyi körülményei is jóval kedvezőtlenebbek: a

³⁷ Vaskuti András: Életkor és belátási képesség a magyar büntetőjogban - jogalkotási és jogalkalmazási kérdések (Kriminológiai Közlemények 65. szám, Magyar Kriminológiai Társaság, 2008. 7-18. old.)

szerény anyagi és szociális körülmények, a megélhetési célzat és a megfelelő szocializációt biztosítani nem tudó családi környezet okán kisebb az esély, hogy nála a büntetőjogi felelősségre vonás, intézkedés önmagában elérné a kívánt nevelő, speciálprevenációs hatást.

Történeti tényállások röviden:

Fk. A. László elkövető az első esetben 2015. június 12. napján a déli órákban felnőtt korú társával közösen követte el a vagyon elleni erőszakos cselekményt, amikor egy idős, nehézkesen mozgó, csak két bottal, lassan járó sértettet szemeltek ki, kifigyelték, ahogyan a bankból jön ki és feltételezve, hogy nagyobb összegű készpénz lesz nála, hosszasan a lakásáig követték a megfelelő alkalomra várva. Amikor a sértett a lakásának lépcsőházába lépett, utána léptek és rátámadtak, a botját a kezéből kiütve a postaládákhoz szorították, majd kutatást végeztek a zsebeiben. A pénzintézetből korábban felvett 100.000,- Ft összeget, amely a sértett jobb oldali nadrágzsebében volt, nem találták meg, a bal oldali nadrágzsebében lévő kb. 3.850,- Ft-ot viszont elvették és azzal a helyszínről futva eltávoztak. A sértettnek a vádlottak 8 napon belül gyógyuló könnyű testi sérüléseket okoztak.

A második esetet már egyedül követte el fk. A. László 2015. október 28-án 9 óra 30 perc körüli időben, amikor egy szintén idős, 89 éves sértettet támadott meg, dulakodást követően a sértett kezében lévő táskát kicsavarta, és a benne lévő élelmiszerrel, italokkal és mintegy 3.700,- Ft készpénzzel eltulajdonította.

Személyi körülmények: kilencen vannak testvérek, akik közül fk. vádlottat az édesanyja 4 testvérével együtt egyedül neveli az édesapa két évvel az elkövetések előtt bekövetkezett halála óta, egy 2 szobás zsúfolt lakásban szerény körülmények között élnek, az édesanya közmunkásként dolgozik. Fk. vádlott 5. osztályos általános iskolai tanuló, azt ismételnie kell, mivel hiányzásai miatt osztályozhatatlan, tanulmányi eredménye gyenge, az iskolában magatartási gondok is voltak vele.

Szakértői vizsgálat:

A tartalmi egyezőségek okán csak az első szakvéleményt és vizsgálatot ismertetem, melyre az első elkövetés után egy hónappal, 2015. július 14. napján került sor.

A szakértő kirendelés során feltett kérdések egyszerűsödtek, a személyiségre vonatkozó általános kérdéseket mellőzték, már csak három kérdés szerepelt a kirendelő végzésben, melyből egy vonatkozott a beszámítási képességre, egy a belátási képességre, és egy a bűnisméltlés jövőbeni veszélyére kérdezett. Sajnálatos viszont, hogy a belátási képességet érintő szakértői feladat meghatározása a jogszabályi fogalom kérdés formájában történő szó szerinti idézésében merült ki a tartalmi jegyek kibontása nélkül, az azt azonban a szakértői vélemény kiegészítése keretében újrafogalmazták, részletezzék. Akkor már a konkrét cselekményre és az elkövetés idejére vonatkoztatva kérdeztek rá a belátási képesség meglétére, azaz, hogy a terhelt tudta-e értékelni a bűncselekmény társadalomra veszélyességét, tudatában volt-e annak, amit tesz, tudja-e, hogy az tilos, felfogta-e mi az, hogy rablás és fel tudta-e mérni tettének súlyát és következményeit.

Az ügyben az ügyészi iránymutatásnak megfelelően egyesített elmeorvos és pszichológus szakértői vélemény keletkezett, és itt már gyermekpszichiátert is bevontak szakkonzulensként, ő vizsgálta először a fiatakorút, majd még ugyanazon a napon került sor az üü. szakértői vizsgálatokra.

Gyermekpszichiáter megállapításai:

A fiatakorú az exploráció során tettét nem tagadja, cselekményével kapcsolatban úgy nyilatkozik, hogy annak következményeivel tisztában van, tudta, hogy rossz, hogy nem kellene, de így legalább nem unatkozott annyira. Elhunyt édesapjával való viszonya kapcsán bánatalmazásokra derül fény, félt tőle, az édesanya elmondása szerint fiával azóta kezdődtek a gondok, hogy az édesapja meghalt. A terhelt elmondása szerint barátai vitték a rosszba, de már nincsenek a közelében. Sokat unatkozik, a jövőjével kapcsolatban nincsenek tervei, bár korábban voltak, festő szeretett volna lenni.

Vizsgálatkor a terhelt passzív, motiválatlan, tekintete szomorú. A gyermekpszichiáter depressziós magatartászavart és szocializált magatartászavart diagnosztizál nála. Pszichés státus keretében rögzíti, hogy ismeretei, orientációja korának megfelelő, gondolkodása alakilag meglassult, iskolai beilleszkedési, teljesítési nehézségek, kudarcok és hiányos jövőkép tárható fel nála. Viselkedésében antiszociális magatartás, öntörvényűség, iskolakerülés, sodorhatóság jellemzi. Véleményében megállapítja, hogy tettei következményeinek felismerése, az ahhoz szükséges belátási képesség

korának megfelelő, viselkedészavara mögött azonban hangulatzavar, tanulási, beilleszkedési zavar gyanúja merül fel, ezért pszichiátriai gondozásba vételét javasolja.

lü. szakértői megállapítások:

Az üü. elmeorvos szakértő a gyermekpszichiáterrel történő egyeztetés alapján egyetértett azzal, hogy a fiatakorúnál depresszió véleményezhető. Vizsgálata alapján az elmeállapokra vonatkozóan rögzíti, hogy a fiatakorú felfogása gyengült, gondolkodása kissé meglassult, tartalmában szegényesebb, gyengébben fejlettek az ítélő, kombinatív, elvonatkoztató funkciók, valamint a magasabb szintű morális, szociális, etikai személyiség összetevők. Intellektusa alacsonyabb, de nem gyengeelméjű, a mindennapi élet dolgaiban alapvetően tájékozott. Érzelmileg labilisabb, akaratgyenge, sodródó, személyiségfejlődése még folyamatban van, az jelenleg kiegyensúlyozatlan. Időnként meseszövés volt észlelhető.

A pszichológus szakértő a tematikus kikérdezés (exploráció) mellett személyiség tesztek végzett: Rorschach tesztet, és Gyermekdepresszió kérdőívet. Intelligencia teszt ebben az esetben nem volt. A pszichológus szakértő alacsonyabb intellektust és erőteljes depressziót állapított meg. A tesztekkel szemben a terhelt részéről ellenállást érzett.

A cselekmény vonatkozásában már mindkét üü. szakértő előtt tagad, illetve szerepét bagatellizálja, a felnőtt korúra terheli a felelősséget azzal, hogy ő nem ment be a lépcsőházba és nem is bántalmazta a sértettet.

A feltett kérdésekre közös választ ad a két szakértő:

- 1.) A fiatakorú terhelt alacsonyabb intellektusú, személyiségfejlődése kiegyensúlyozatlan. Beszámítási képességet érintő kóros elmeállapot nem állapítható meg nála.
- 2.) A. László a cselekménye elkövetésekor cselekménye társadalmi megítélését, erkölcsi súlyát, büntetőjogi következményeit felismerte és ennek megfelelő cselekvésre is képes, a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátási képességgel rendelkezett.

Levonható következtetések:

Az A. Lászlóról, illetve a vád tárgyává tett cselekményéről kapott kép - amennyiben az bebizonyosodik és a büntetőjogi felelősségre vonására sor kerül majd - egészen más, mint az első ügyben H. Martin esetén volt. Az ő életútja és cselekményei, valamint az elkövetés motívuma (unalom, megélhetés) egy bűnözői karrier kezdetét jelentik. Adat merült fel, hogy más vagyon elleni bűncselekmény miatt is került már a rendőrség látókörébe. Igaz tehát rá az a tétel, miszerint napjainkban a bűnözői karrier 12-13 éves korban veszi kezdetét.

A cselekmények elkövetése gátlástalan: fényes nappal, idős, védekezésre képtelen sértetteket támad meg kihasználva állapotukat a pénzszerzésre. Esetében a büntetőjogi eszközök, szankciók várhatóan nem lesznek elégségesek ahhoz, hogy az ismételt elkövetéstől visszatartsák. Amíg az őt az elkövetés felé sodró tényezők nem szűnnek meg, addig az elkövetések folytatása várható, és a 14. életévét követően már „teljes jogú” fiatalkorúként nézhet szembe a büntető igazságszolgáltatással.

A belátási képesség fogalmának értelmezéséhez kapcsolódóan továbbá az a megállapítás tehető, hogy továbbra is kérdésként szerepel és szakértői vizsgálat tárgyát képezi a felismerési képesség mellett az akarati képesség is.

2.5.4. Honnan kell tudniuk a mai fiataloknak, hogy mi lesz a cselekményük következménye: mi a bűn, a bűncselekmény, miért jár és milyen büntetés?

Felvetődik a belátási képesség kapcsán ez a kérdés is, melyre még röviden szeretnék kitérni, hiszen a felelősség, betudhatóság alapját az erre adott válasz adja. Egy hosszú tanulási folyamat vezet oda, hogy az erkölcsi értékrendje kialakuljon a fiatalnak. Az egyszerűbb összefüggéseket, mint hogy „lopni nem szabad” már egészen kicsi korban megtanulják a gyerekek, de későbbi életkorra tehető mire a büntethetőséghez szükséges felismerési képesség kialakul benne. A nevelés, az erkölcsi-etikai normák átadásának elsődleges helyszíne a család, először a szülőktől tanulja meg a gyermek, hogy mit szabad és mit nem.

Ugyanakkor az iskola - melynek az oktatás mellett fontos szerepe van a nevelésben - kezében ott a lehetőség, hogy az esetlegesen rosszul rögzült mintákat kijavítsa, a hiányokat pótolja. Rendkívül fontosnak tartom ezért az iskola, illetve az iskolán keresztül a büntetőeljárásban részt vevő hatóságok szerepét abban, hogy a büntethető fiatalok korosztályához ezek az információk eljussanak, megkapják a megfelelő megelőző-felvilágosító tájékoztatást.

1. Véleményem szerint ennek érdekében szükséges lenne újra az oktatás részévé tenni egy olyan „társadalomismeret” tantárgyat, amelynek fontos részét képezhetné az igazságszolgáltatás működésével kapcsolatos alapismeretek, valamint az alapvető jogi ismeretek elsajátítása.
2. Kiemelt jelentősége van továbbá véleményem szerint a jogalkalmazói kör megelőző-felvilágosító tevékenységének. Ennek egyik fontos színtere a bíróságok központi igazgatását ellátó Országos Bírósági Hivatal által Nyitott Bíróságok címen, 2012. őszén meghirdetett program, melynek célja, hogy a diákok - első sorban középiskolások, de emellett 7. és 8. osztályos tanulók is - megismerjék a bírósági rendszert és néhány jogi alapfogalmat. A program keretében bírák részvételével a középiskolákban interaktív jogi felvilágosító órák zajlanak, de lehetőségük van a diákoknak a bíróság épületébe is ellátogatni, ott különböző előadások szervezhetők számukra, tárgyaláslátogatáson vehetnek részt. Sőt lehetőségük nyílik perszimulációs gyakorlat keretében játékos formában kipróbálni magukat egy bírósági eljárás részeseként.

A Nyitott Bíróság Programnak magam is részt vevője vagyok. Nemrégiben tartottam a Kecskeméti Járásbíróságon (2017. április 12. napján) egy tájékoztató jellegű kiselőadással egybekötött büntetőjogi tárgyú perszimulációs tárgyalást 7. osztályos, tehát zömében éppen 13 évesekből álló hatosztályos gimnáziumi osztály részére. A diákok nagyon érdeklődőek, aktívak voltak, kérdésekkel próbáltam felmérni, hogy vajon mit tudnak a bíróságokról, a különböző eljárási formákról, a büntetőeljárás kapcsán pedig a bűncselekmények és a büntetések fajtáiról. Azt tapasztaltam, hogy meglepő módon tájékozottak voltak: tudták a pontos különbséget rablás és lopás között, számos bűncselekményt megneveztek, sokan közülük láttak már büntetés-végrehajtási intézményt, és a kiszabható büntetések közül is többet ismertek. Azt azonban egyikük sem tudta, hogy pl. rablás miatt a 12 és 14 év közötti korosztály ma már büntetőjogilag felelősségre vonható! Természetesen erről a kérdésről részletesen beszéltem nekik, valamint felhívtam a figyelmüket a feljelentés lehetőségére

amennyiben sértettként esnek egy ilyen korú fiatal áldozatául. Osztályfőnökük megerősített abban, hogy rengeteget jelent a diákoknak a bíróság épületében szembesülniük az igazságszolgáltatás működésével, és a program nagymértékben hozzájárult a diákok ez irányú tájékozottságához.

II. Összegzés

A fentiekben gyakorlati szemszögből igyekeztem felvázolni a 2012. évi C. törvény hatályba lépésével a büntetőjogba újonnan bekerülő belátási képesség fogalmát, tartalmát és bizonyításának módját. Mindezek alapján a belátási képesség büntethetőségi feltételként történő meghatározását az újítások egyik pozitívumának vélem, mivel old az eddigi szigorúan életkorhoz kötött szabályozás merevségén, és lehetőséget, biztosít az egyéniesítésre - még ha sajnálatos csak bizonyos, a 12-14 év közötti korosztály vonatkozásában. Talán azonban a belátási képesség vizsgálatának gyakorlatbeli rögzülése elvezethet majd a fiatakorúak teljes körére történő kiterjesztéséhez a jövőben.

Ezzel együtt az eddigi 14 éves büntethetőségi korhatár leszállítását 12 évre is elfogadhatónak tartom a legsúlyosabb erőszakos bűncselekmények esetén a jelen társadalmi körülmények között, a fiatalok korábbi életkorban bekövetkező érése ugyanis a gyakorlatban valóban megfigyelhető. Az előforduló esetek száma bár nem számottevő, így azt gondolom, hogy nem kell aggódniuk a korhatár leszállítását ellenzőknek sem, nem sok „gyermek” kerül ez által a büntető igazságszolgáltatás kezébe. Azonban ha már egy olyan esetet is találunk, ahol az elkövető a vele szembeni felelősségrevonás következtében tartózkodik az újabb bűnelkövetéstől (speciálprevenációs hatás érvényesül), valamint ha a megfelelő megelőző-felvilágosító tevékenység folytán csak egy 12-14 év közötti fiatal is jobban meggondolja, átgondolja tettét mielőtt bűncselekményt követne el (generálprevenció), akkor megérte az oly sok vitát és dilemmát felvető szabályozás bevezetése. Emellett természetesen nem hagyható figyelmen kívül a büntetőjogon kívüli eszközrendszer gyermekkori bűnözés megelőzésében játszott szerepe, intézményi reformok szükségesek a gyermekvédelem és ifjúságpolitika terén. De ezeket az eszközöket a büntetőjogi felelősségrevonás lehetősége véleményem szerint jól kiegészíti. Hozzáteve és kiemelve a fiatalok megfelelő tájékoztatásának fontosságát.

A belátási képesség fogalma és tartalma alakulóban van. E körben nem látom indokát, hogy a jogalkotó miért nem emelte be az akarati képességet is a büntethetőség feltételeként, különösen az irányadó külföldi minták, nemzetközi dokumentumok, az előzményként felhozható Ligeti Katalin féle 2006-os koncepció és a jogalkalmazói, illetve az ü. elmeorvosi gyakorlat fényében, melyek mind-mind az akarati képesség fontosságát is kiemelik a fiatalok érése, egyéni fejlődése kapcsán és vizsgálat tárgyát képezi jelenleg is a gyakorlatban. Talán a belátási képesség helyett a „megfelelő érettség” törvényi meghatározása már a beszámítási képességhez hasonlóan - mintegy ép lélektani alapon az életkor bizonyos pontján a természetes fejlődés következtében kialakuló képesség - magába foglalná mind a felismerési, mind az akarati képesség oldalát.

FELHASZNÁLT IRODALOMJEGYZÉK

Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános rész (Osiris Kiadó, Budapest, 2006)

Vaskuti András: Az életkor és a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések az új Btk-ban (Jogtudományi Közlöny 2015/4. szám 173-182.o.)

Nagy Ferenc-Tokaji Géza: A Magyar Büntetőjog Általános Része (Korona Kiadó, Budapest, 1998)

Nagy Ferenc: A büntetéssel fenyegetett cselekményt elkövető gyermek helyzete és a velük szemben alkalmazott eszközök Magyarországon (Acta Juridica et Politica, Tomus 27, 1-20 Fasc., Szeged 1980. 225-240. o.)

Löw Tóbiás: A Magyar Büntetőtörvény a büntettekről és vétségekről (1878:5. tcz.) és teljes Anyaggyűjtemény Első kötet (Pesti könyvnyomda-részvény-társaság, Budapest, 1881)

Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója (Büntetőjogi Kodifikáció 2006/2. szám 21-35.o., <http://ujbtk.hu/buntetojogi-kodifikacio-2006-2/>)

Hana Adrienn: Az értelmi és erkölcsi fejlettség, mint a büntetőjogi felelősségrevonás lehetséges kritériuma(http://epa.oszk.hu/02600/02687/00001/pdf/EPA02687_jogi_tanulmanyok_2010_01_267-274.pdf)

Tóth Mihály: Magyarország negyedik Büntető Törvénykönyve (Jogtudományi Közlöny 2014/10. szám)

Katonáné Pehr Erika: Gyermekkorú elkövetők a gyermekvédelemben (Családi Jog 2007/3. szám 11-20. o.)

Csemáné dr. Váradi Erika: Életkor és belátási képesség a német és osztrák büntetőjogban - különös tekintettel egyes kérdésekre (Aszódi Javítóintézet Módszertani levél I., http://www.aszod-afi.hu/pdf/varadi_eloadas.pdf)

Bogár Péter-Margitán Éva-Vaskuti András: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban (KJK-KERSZÖV, Budapest 2005)

Dr. Dénes Veronika: Életkor és belátási képesség a svájci büntetőjogban címmel tartott előadása a Magyar Kriminológiai Társaság 2007. január 26. napján tartott tudományos ülésén

Belovics-Gellér-Nagy-Tóth: Büntetőjog I. - 2012. évi C. törvény alapján (HVG-Orac, 2012)

Magyar Büntetőjog I-III. - Kommentár a gyakorlat számára (HVG-Orac, 2013 szerk.: Kónya István)

Nagy Ferenc: Alkotmányosan megkérdőjelezhető aggályokról az új Btk. kapcsán (Emberök őrzője, szerk. Hack Péter és Mohácsi Barbara, ELTE Eötvös Kiadó, 2014)

Domokos Andrea: Büntetőjog I. Általános Rész (Patrocinium Kiadó, 2015)

Nánási Máté: A belátási képesség megközelítése a jogtörténet és az új Btk. tükrében
(<http://www.mabie.hu/node/2502>)

Igaz Barbara és Kenese Attila: A gyermekbűnözők, avagy a büntethetőségi korhatár kérdései
([http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/igaz_barbara_kenese_attila_a_gyermekbunozok\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/igaz_barbara_kenese_attila_a_gyermekbunozok[jogi_forum].pdf))

Tóth Éva-Belovics Ervin: A büntetőeljárás segédtudományai I., Pázmány Press Budapest 2015 (VII. fejezet: Az igazságügyi elmekórtan és az igazságügyi pszichológiai szakértés Baraczka Krisztina-Orosházi Józsefné)

Tóth Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél Magyar Jog (2013. évi 9. szám)

Vaskuti András: Életkor és belátási képesség a magyar büntetőjogban - jogalkotási és jogalkalmazási kérdések (Kriminológiai Közlemények 65. szám, Magyar Kriminológiai Társaság, 2008. 7-18. old.)

FELHASZNÁLT JOGSZABÁLYOK JEGYZÉKE

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (új Btk.)

1998.évi XIX. törvény a büntetőeljárásról (Be.)

az 31/2008.(XII.31.) IRM rendelet az igazságügyi szakértői működésről

